

Forsvarets høgskole

våren 2013

Masteroppgave

Styrket eller svekket?

En studie av hvordan Afghanistan-opdraget har påvirket

det taktiske helikoptermiljøet i Luftforsvaret.

Tom Snedal

Forord

Det er ikke alle forunt å kunne sette seg tilbake på skolebenken i godt voksen alder, og få anledning til å fordype seg i temaer man interesserer seg for. Tiden ved Forsvarets Stabsskole har vært svært lærerik og utviklende. Jeg er både imponert og takknemlig over skolens tilrettelegging og støtte, både i undervisningssammenheng og underveis i det individuelle arbeidet med masteroppgaven.

Mange som har skrevet en slik oppgave kan nok nikke gjenkjennende til den emosjonelle berg- og dalbanefølelsen som slikt arbeid kan fremkalle. Når det er bratt, så er det stupbratt – men når det tipper over kanten flyr man lekende lett avsted... i alle fall frem til neste motbakke.

Med hverdagen preget av skrekkblandet fryd har jeg satt stor pris på den jevnlige sparringen med medstudenter over lunsjpakken i stabsskolens bibliotek. En særlig takk til medstudent Freddy Moland, som har delt arbeidsrom, tanker og oppmuntringer underveis.

Videre skylder jeg min bedre halvdel, Sarah, en stor takk for at hun har holdt ut med meg gjennom alle svinger, topper og bunner i berg- og dalbanen – parallelt med huskjøp, oppussing og flytting.

En takk går også Nina og Hege ved biblioteket for all hjelp og støtte hver gang jeg fant en referanseproblemstilling som ikke hadde noen åpenbar fasitløsning.

Sist, men absolutt ikke minst, ønsker jeg å rette en stor takk til Tormod Heier for enestående klarsyn og struktur. Hans utmerkede veiledning har representert drivverket som gjorde det mulig for vognen å klatre over neste topp.

Gode råd og kyndig veiledning skal ha mye av æren for det som er godt i oppgaven. Feil og mangler er det jeg som bærer det hele og fulle ansvaret for.

For spesielt interesserte anbefales en kort dokumentarserie på to programmer om styrkebidraget NAD, som viser en nøktern og usminket hverdag for «Livredderne i Afghanistan».

Programmene kan finnes på: <http://www.viasat4play.no/format/play?fid=2653>

Tom Snedal

Oslo, 24. mai 2013

Sammendrag

Masteroppgaven er en kvalitativ case-studie som tar for seg det taktiske helikoptermiljøet i Luftforsvaret. Studien ser på hvordan miljøets oppdrag i Afghanistan gjennom fire og et halvt år har påvirket evnen til å løse nasjonale oppgaver. Afghanistanoppdraget var avgrenset til medisinsk evakuering av norske og allierte soldater. Det representerte dermed både en *innsnevring* av oppdragsspekteret for miljøet og en *spissing* i form av at forholdene i operasjonsområdet var svært krevende.

Oppgavens problemformulering er: *Hvordan har Forsvarets helikopteroppdrag i Afghanistan påvirket skvadronenes evne til å støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet i Norge?*

Studien redegjør for det taktiske helikoptermiljøet i Norge, oppdraget i Afghanistan og de tre mest sentrale aktørene som støttes nasjonalt. Deretter drøftes påvirkningen av oppdraget i Afghanistan i lys av innsatsfaktorene Personell, Materiell og Kompetanse, som danner grunnlaget for operativ evne.

Studien finner at det ikke er store volummessige ulikheter i personellsituasjonen før og etter Afghanistanoppdraget, selv om det har vært store svingninger underveis. Imidlertid er det generelle alders- og erfaringsnivået svekket på grunn av avgang i løpet av perioden. Den sterke gjennomstrømningen av personell har medført uro og slitasje. Samtidig ble det tydelig at miljøet ikke hadde nødvendig volummessig robusthet til å håndtere nasjonale oppdrag og styrkebidraget i Afghanistan samtidig. Resultatet av dette var at samtlige nasjonale oppdrag gradvis ble lagt til side, slik at oppdraget i Afghanistan kunne gjennomføres. Dette medførte blant annet at helikoptrene ikke var tilgjengelig på beredskap for politiet den 22. juli 2011.

Materiellmessig finner studien at helikoptrene er bedre egnet til å løse nasjonale oppdrag etter 2012 enn før 2008. Særlig er ytelsesoppgradering og bevæpning av helikoptrene sentrale momenter, som medfører at det taktiske helikoptermiljøet kan utføre oppdrag som tidligere ble ansett som for risikable.

På kompetansesiden synes det som at miljøet er styrket etter gjennomført Afghanistan-oppdrag. Holdninger, profesjonalisering og vilje til å sette seg detaljert inn andre avdelingens behov trekkes frem. Dessuten har miljøet økt tillit til egne vurderinger etter å ha blitt satt på prøve gjennom flere år i reelle stridsoperasjoner.

Abstract

The study looks at how a narrow focus on a demanding combat mission over a prolonged period of time affects a small, specialized unit's ability to perform domestic tasks. The Case is the Norwegian Aeromedical Detachment (NAD) operating in Afghanistan from April 2008 to October 2012. The Norwegian Tactical Helicopter Community consists of two small squadrons, with a total of 18 Bell 412 Helicopters. Their domestic tasks are to support the Army, Special Forces and the Police. The study finds that the mission in Afghanistan strained the personnel situation and made it impossible to conduct domestic tasks while maintaining the deployment. Post 22nd July 2011, standby alert for national anti-terror operations was revived. There is now a political expectation that such readiness can be performed while maintaining a deployed force, but the personnel situation has not changed accordingly. The Afghanistan mission introduced on-board weapons on the Bell 412. This has opened doors to operations previously considered too risky. Another finding relates to aptitude and shows that the Afghanistan mission has had a profound and positive effect on professionalism and team spirit. The study also finds that the domestic tasks should be more clearly defined, to allow for a more thorough aptitude analysis and development plan, covering both domestic tasks and future missions abroad.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
Innledning	7
1.1 KONTEKST	7
1.2 PROBLEMSTILLING	10
1.3 AVGRENSNINGER	11
1.4 PROBLEMSTILLINGENS RELEVANS	12
1.5 STRUKTUR	13
2 Metode	14
2.2 KILDER	16
2.2.1 Intervju	16
2.2.2 Statistikk	17
2.2.3 Dokumenter	17
2.3 GRADERINGSHENSYN	18
3 Det taktiske helikoptermiljøet – en redegjørelse	19
3.1 DET TAKTISKE HELIKOPTERMILJØET I NORGE	19
3.1.1 339 Skvadron	21
3.1.2 720 Skvadron	22
3.1.3 Bell 412 SP/HP	22
3.2 TIDLIGERE DELTAGELSE I INTERNASJONALE OPERASJONER	23
3.2.1 Bosnia (1993 – 1996)	23
3.2.2 Kosovo I (2001)	24
3.2.3 Kosovo II (2004 – 2005)	24
3.3 STYRKEBIDRAGET I AFGHANISTAN (2008 – 2012)	24
3.3.1 Operasjonskonsept	25
3.3.2 Personell-, materiell- og kompetansmessige aspekter ved styrkebidraget	26
3.4 REDEGJØRELSE FOR AVDELINGENE SOM STØTTES NASJONALT	30
3.4.1 Hæren	30
3.4.2 Forsvarets spesialstyrker	31
3.4.3 Politiet	31
4 Internasjonale bidrag og nasjonale oppgaver – en drøfting	33
4.1 PERSONELL	33
4.1.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan	34
4.1.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver	40
4.1.3 Delkonklusjon	42
4.2 MATERIELL	43
4.2.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan	44
4.2.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver	46
4.2.3 Delkonklusjon	48
4.3 KOMPETANSE	49
4.3.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan	49
4.3.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver	53
4.3.3 Delkonklusjon	55
5 Konklusjon	57
Kilder	60
Vedlegg A	63

Innledning

1.1 Kontekst

Siden slutten på den kalde krigen har Norge vært vitne til en dreining i Forsvarets oppgaver. Fra å være en dedikert defensiv styrke, hvis primære oppgave var eksistensielt forsvar av eget territorium, har bruken i større grad beveget seg mot deltagelse i internasjonale operasjoner. Deltagelsen har gått fra fredsbevarende operasjoner, via fredsopprettende operasjoner i FN regi, til ytterligere spissing av operasjonene gjennom såkalte krisehåndteringsoperasjoner og opprørsbekjempelse ofte i regi av NATO.

Flere forskere har hevdet at kombinasjonen av geopolitisk marginalisering, som konsekvens av bipolaritetens bortfall etter den kalde krigen, og Norges posisjon som energi- og ressursmakt, har medvirket til at Norge begynte å se på en aktiv deltagelse i allierte operasjoner som nødvendig. Fra å være en mottaker av sikkerhet har Norge i økende grad eksportert sikkerhet for å ivareta norske interesser (Børresen, Gjeseth, & Tamnes, 2004, s. 119).

En naturlig konsekvens av endringer i det sikkerhetspolitiske bildet er blant annet en justering av norsk forsvarspolitik. Torunn Laugen Haaland (2008) beskriver omstillingen etter den kalde krigen som grovt inndelt i tre relativt markante faser. Én fase omfattet det første tiåret etter Warszawapaktens fall, som ikke resulterte i noen store endringer i Forsvarets innretning på tross av store sikkerhetspolitiske endringer. Dette synet deles av, blant andre, tidligere forsvarsminister Eldbjørg Løwer, som fremhever at erfaringer fra konfliktene på 1990-tallet viste at det i liten grad var samsvar mellom Forsvarets organisasjon og innretning, og de endrede sikkerhetspolitiske utfordringene (Løwer, 2000).

Norges deltagelse i konfliktene på Balkan synliggjorde især mangler og svakheter ved den gamle strukturen, og bidro til at det ble satt fart i forsvarsomstillingen fra årtusenskiftet med St. prp. nr. 45 (2000 – 2001) «Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002 – 2005» (Diesen, 2006). Dette markerer den andre fasen. USA var lite imponert over mobilitet, presisjon og det teknologiske nivå blant sine europeiske allierte, selv nesten 10 år etter den kalde krigens slutt. Dette bidro blant annet til at USA presset frem medlemslandenes forpliktelser til å modernisere sine militære styrker, blant annet gjennom reformprogrammene «Defense Capabilities Initiative» (DCI) i Washington i april 1999, og «Prague Capability Commitment» (PCC) i 2002.

I kombinasjon med egne erfaringer fra Balkan medførte dette, for Norges del, betydelige endringer av det norske forsvaret.

Det dramatiske terrorangrepet på USA den 11. september 2001 ble dermed en anledning til å styrke det bilaterale forholdet til USA gjennom deltagelse med relevante og moderne nisjekapasiteter, særlig i Afghanistan. I sin artikkel i New York Times, «Who's afraid of Norway?» refererer Matthew Brzezinski (2003) til tidligere forsvarsminister Kristin Krohn Devold, som ga uttrykk for at Norge hadde et ønske om å være relevant. Gjennom å identifisere og satse på nisjekapasiteter var det mulig for Norge å «[...] play with the big boys even if you are small» (ibid).

Den tredje fasen ble, ifølge Haaland, markert ved regjeringsskiftet i 2005. Den nye rød-grønne regjeringen la opp til en mindre offensiv sikkerhetspolitikk, med sterkere fokus på egne nærområder og FN som den sentrale aktøren i verden (Haaland, 2008, s. 260-261).

Gjennom hele perioden etter den kalde krigen har Norges spesielle geopolitiske situasjon vært vektlagt. Naboskapet med stormakten Russland og forvaltning av store havområder med betydelige ressursrikdommer har hele tiden ligget som premisser. Disse premissene har dannet bakgrunnen for et fokus på at de nasjonale oppgavene skulle være dimensjonerende, og at nasjonale oppgaver skulle ivaretas samtidig med at norske styrker bidro internasjonalt (St. prop nr. 42, 2003-2004, s. 122). Selv om dette grunnleggende synet har vært vektlagt gjennom hele perioden, har det i varierende grad gitt seg uttrykk i praksis. Ifølge Svein Vigeland Rottem har deltagelse i internasjonale operasjoner, i praksis, blitt ansett som kjernen av Forsvarets virksomhet gjennom hele 2000 tallet, mens slik deltagelse tidligere lå mer i periferien (Rottem, 2008, s. 21).

Regjeringsskiftet i 2005 markerte en refokusering på Norges nærområder, og særlig nordområdene. Det er ikke dermed sagt at dette ikke hadde fokus tidligere, men det ble i større grad enn foregående periode lagt vekt på sikkerhetspolitisk. Allerede i den såkalte «Soria Moria erklæringen» til den nye Stoltenberg II-regjeringen (2005 – 2009) ble det fremhevet at nordområdene ville være Norges viktigste strategiske satsingsområde: «Ivaretakelse av norske økonomiske, miljømessige og sikkerhetspolitiske interesser i nord skal prioriteres høyt og sees i nær sammenheng» (Regjeringen, 2005, s. 6).

Norges fokus på egne geopolitiske utfordringer kan også ha vært en viktig drivkraft bak det såkalte «nærområdeinitiativet», som Norge fremmet under NATOs toppmøte i Bucuresti i 2008. En revitalisering av alliansens kollektive forsvar av medlemslandenes territorium ble tatt med i det nye strategiske konseptet i 2010 (NATO, 2010).

Forsvarets mest sentrale rolle er å bidra til å sikre norsk suverenitet, og forebygge og håndtere sikkerhetsutfordringer i våre nærområder, for derigjennom å bidra til ivaretagelse av vår sikkerhet, interesser, verdier og til regional stabilitet. Dette tilsier også vekt på nasjonale oppgaver som suverenitetshevdelse og evne til krisehåndtering, bl.a. gjennom militær tilstedeværelse (St. prp. nr. 1, 2009-2010, s. 9).

Denne prioriteringen legges naturlig nok også til grunn for den videre utviklingen av Forsvaret, og har ført til økt vektlegging av nasjonale oppgaver, blant annet gjennom revitaliseringen av det nasjonale og allierte beredskaps- og forsterkningsplanverket, og det nye forsvarskonseptet (det såkalte Terskelforsvaret), først forsiktig i 2008 (St. prop nr. 48, 2007-2008), deretter med full styrke i Stortingsproposisjon 73S fra 2012 (St. prop nr. 73, 2011-2012, s. 12).

Et gjennomgående hovedtrekk i omstillingen har vært en markant dreining bort fra en kvantitativ tilnærming (mobiliseringsstyrker) og mot en langt mer kvalitativ tilnærming. Forutsetninger for en slik utvikling har vært fornying og modernisering av Forsvaret, blant annet gjennom mer vektlegging av teknologi og kompetanse. Utviklingen har derfor gått i retning av et forsvar som er redusert i størrelse, men som er langt mer avansert teknologisk. En større del av forsvaret er dermed representert ved små og spesialiserte fagmiljøer.

Ett av disse små, men spesialiserte fagmiljøene er det taktiske helikoptermiljøet i Luftforsvaret. Dette lille miljøet, bestående av 339 Skvadron på Bardufoss og 720 Skvadron på Rygge, har et bredt spekter av nasjonale oppgaver, men har også oppgaver knyttet til internasjonale operasjoner.

Det taktiske helikoptermiljøet har som hovedoppgave å støtte Hæren og Spesialstyrkene i den nasjonale oppgaveporteføljen. I tillegg skal helikoptermiljøet yte støtte til politiet (Forsvarsdepartementet, 2012a, s. 88).

For å kunne opprettholde høy operativ evne innenfor disse svært ulike samvirkeområdene, er det viktig at mannskapene trener regelmessig med samarbeidspartnerne som skal støttes, og at det trenes på mange av de oppgavene som er unike for de ulike støtteformene.

Ved behov, og med ledig og tilgjengelig kapasitet, skal også de taktiske helikopterressursene bidra til andre samfunnsnyttige oppgaver, slik som for eksempel søk og redning, skogbrannslukking og evakuering ved naturkatastrofer.

I tillegg til dette brukes helikoptre i økende grad i internasjonale operasjoner. Miljøet avsluttet sitt fire og et halvt år lange styrkebidrag i Afghanistan i oktober 2012. I store deler av denne tiden har miljøet vektlagt ett konkret og spesifikt oppdrag – medisinsk evakuering.

Selv om oppdraget representerer en innsnevring av oppdragsporteføljen, har utenlandsoppdraget vært meget krevende, noe som har bidratt til at denne ene oppgaven har blitt prioritert.

Fordi det pågående engasjementet i Afghanistan var så ressurskrevende ble nasjonale oppgaver satt til side. Dette er rett av forholdene som kan bidra til å forklare hvorfor ikke forsvarets helikoptre var tilgjengelige på beredskap for å yte bistand til politiet under terroraksjonen den 22. juli 2011 (NOU 2012:14, s. 292).

Nødvendigheten av å prioritere forberedelse til, og understøttelse av, operasjonene i Afghanistan medførte at Luftforsvaret, i perioden 2008 – 2009, gradvis stanset samtlige av de nasjonale oppgavene til det taktiske helikoptermiljøet. Ambulanseberedskap på Bardufoss ble avsluttet, tilstedeværelse på Kirkenes – til støtte for Etterretningstjenesten og grensevakten, ved Garnisonen i Sør-Varanger (GSV), ble sterkt redusert, og etterhvert helt stanset (Tomassen & Skeie, 2010). Beredskap på Rygge, for støtte til Forsvarets spesialstyrker og politiet ble også avviklet (Selstad, 2013). Samvirke med Hæren og andre militære styrker ble etter hvert også helt terminert. Ifølge sentrale kilder i disse beslutningsprosessene ble oppdraget med å redde soldater i Afghanistan prioritert foran nasjonale oppdrag. «Det var ikke ressurser til å gjøre begge deler» (Melby, 2013).

Militærfaglig fremstår det dermed som åpenbart at styrkebidraget i Afghanistan har vært ressurskrevende for miljøet, og at dette har hatt konsekvenser for den nasjonale forsvarsevnen. Dette erkjennes også på militær-strategisk nivå, der Forsvarssjefen uttrykker at:

Norwegian Aeromedical Detachment [...] i Afghanistan har ført til noe redusert tilgang på helikopterstøtte [...] til både Forsvarets spesialstyrker og Politiet. Enkelte operative begrensninger på helikopterstøtte til beredskapsstrukturen i Norge vil vedvare så lenge helikoptrene deltar i operasjoner i utlandet (Forsvarssjefen, 2011, s. 14).

Gjennom oppdragets fire og et halvt år har det skjedd store omveltninger og utskiftninger, både internt i det taktiske helikoptermiljøet og i de avdelingene og etatene miljøet har hatt som oppgave å støtte. Dette skulle tilsi en betydelig utfordring med tanke på utførelsen av nasjonale oppgaver nå som styrkebidraget i Afghanistan er avsluttet. Samtidig kan det også hevdes at oppdraget i Afghanistan har gitt nyttig og overførbar læring, og dermed bidratt til å påvirke miljøets utvikling.

1.2 Problemstilling

Med dette bakteppet kan det være interessant å analysere hvordan et spesialisert fagmiljø påvirkes av å ha et snevert, om enn svært krevende, utenlandsoppdrag i fokus over så lang tid – og hvordan dette påvirker evnen til å løse nasjonale oppgaver.

Problemstillingen er derfor:

Hvordan har Forsvarets helikopteroppdrag i Afghanistan påvirket skvadronenes evne til å støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet i Norge?

1.3 Avgrensninger

Problemstillingen er bygget opp av mange ulike ord og uttrykk og berører en rekke organisatoriske grensesnitt. For å øke presisjonen i den påfølgende analysen legges følgende avgrensninger til grunn.

Med Forsvarets helikopterbidraget i Afghanistan menes styrkebidraget Norwegian Aeromedical Detachment (NAD), som drev medisinsk evakuering fra den norskelede basen i den nordlige Faryab provinsen. Styrkebidraget var oppsatt med personell og materiell som hadde sin kjerne i det taktiske helikoptermiljøet i Norge, organisert i de to analyseenhetene 339 og 720 Skvadron. Det var imidlertid med en betydelig andel personell og materiell også fra andre deler av Forsvaret og det sivile samfunn for å muliggjøre styrkebidraget. Dette vil bare berøres i den grad det påvirker problemstillingen direkte, gjennom styrkeproduksjon, treningsbehov eller på annen måte.

Analysen avgrenses til tidsrommet april 2008, da styrkebidraget startet i Afghanistan, til oktober 2012, da styrkebidraget ble trukket hjem.

Helikoptermiljøet avgrenses, i denne sammenheng, til den delen av Luftforsvaret som opererer og understøtter operasjoner med Bell 412 helikoptre i Norge og i Afghanistan. Det vil si personell og avdelinger i Luftforsvaret som har som oppgave å bidra til drift og understøttelse av den taktiske helikoptervirksomheten.

Analysen vil hovedsakelig avgrenses til det taktiske nivået, siden det er der helikoptermiljøet opererer, men deler av analysen vil kunne ha strategiske konsekvenser.

Det vil ikke tas stilling til, eller settes spørsmålstegn ved, om deltagelsen i Afghanistan var rett eller gal, om den var gjennomført på en god eller dårlig måte, eller om målsettingene ble nådd eller ikke. Studien vektlegger at fagmiljøet har et spekter av nasjonale oppgaver, som krever vedlikehold av ferdigheter og regelmessig samvirke for å opprettholde en tilstrekkelig operativ evne. Som analysen senere vil komme inn på bidro oppdraget i Afghanistan til at dette ble krevende eller meget vanskelig i perioder.

Studien avgrenser seg til de tre variablene Personell, Materiell og Kompetanse. Disse brukes til å strukturere analysen i forhold til utførelse av nasjonale oppgaver sammen med Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet. Variablene sammenfaller med innsatsfaktorene som skal gi Forsvaret

operativ evne (Forsvarsdepartementet, 2012a, s. 7). Gyldigheten av, og de metodiske utfordringene rundt, de tre faktorene beskrives mer detaljert i kapittel 2.

Innenfor variabelen Personell avgrenses analysen til flygerne. Årsaken til denne avgrensningen er at det er innenfor denne kategorien at utfordringene blir mest tydelige. Mangfoldet av fagkategorier og ulike særskilte problemstillinger knyttet til hver av dem ville gjort oppgaven uryddig og unødig kompleks. Problemstillingene som diskuteres i studien har relevans for de øvrige fagkategoriene også, men illustreres ved anvendelse av flygerne som eksempel.

Stridsoperasjoners påvirkning på mennesket er det skrevet mye om. Denne oppgaven går ikke inn på emosjonelle og mentale forhold relatert til stridsoperasjoner, og har ikke til hensikt å vurdere miljøets såkalte «mentale helse». Studien vil, med andre ord, ikke berøre eventuelle psykiske lidelser eller senskader som konsekvens av operasjonene i Afghanistan.

1.4 Problemstillingens relevans

Det er gjennomført internasjonale studier om konsekvenser av militær deltagelse i ulike internasjonale operasjoner, særlig i forhold til det militærets evne til å opprettholde «war fighting capabilities». Se blant annet Hosmer et. al. (1997) og Spinelli (2001).

De fleste av disse vektlegger innsats fra store nasjoner, som USA, Storbritannia og Frankrike. Selv om de store nasjonene erfarer mange problemstillinger som er sammenlignbare med norske, besitter de også militære styrker og kapasiteter som er mye større enn Norges. Funn fra disse studiene kan derfor ha overførbarhet til militære styrker og operasjoner også i mindre land, men kan samtidig være preget av en langt større grad av redundans og robusthet i forsvarsstrukturen. Av den grunn kan de være mindre relevante for små fagmiljøer og små stater. I tillegg er de fleste studiene gjennomført på et mer generelt og overordnet nivå.

Det er gjennomført noen systematiske studier av hvordan små staters forsvar påvirkes av deltagelse i internasjonale operasjoner over lengre tid, slik som FFIs «Små stater i internasjonale operasjoner» (Kjølberg & Nyhamar, 2011) og Magnus Petersson i «Nytt landskap – nytt forsvar» (Heier, 2011, s. 101 - 127). Slike studier er allikevel gjennomført på et mer overordnet plan, mens denne studien tar for seg konsekvenser på avdelingsnivå.

Det taktiske helikoptermiljøet har deltatt i internasjonale operasjoner forholdsvis hyppig etter 1990, og i relativt stor utstrekning. Etter anskaffelsen av dagens helikopter, Bell 412, har miljøet deltatt med styrkebidrag til i konflikten i Bosnia (1993 – 1996), to deployeringer til Kosovo (2001 og 2004 – 2005), og nå sist i Afghanistan (2008 – 2012). Gjennom disse engasjementene har det taktiske helikoptermiljøet hatt styrkebidrag ute i ni av de siste 20 årene. Gitt denne

statistikken kan det ikke utelukkes at miljøet også i fremtiden kan få oppgaver i internasjonale operasjoner.

Balansen mellom opprettholdelse av evne til nasjonale oppgaver og fokus på å løse oppdrag i internasjonale operasjoner er derfor en viktig del av hverdagen. En bevisstgjøring av hvordan slike oppdrag kan virke inn bør derfor være relevant for fagmiljøet.

Effektivisering, rasjonalisering, modernisering og spesialisering er trender som sannsynligvis vil fortsette også i fremtiden (Diesen, 2011). Den teknologiske fordyrelsen på avansert forsvarsmateriell, kombinert med en forventet stram økonomisk ramme, vil sannsynligvis bidra til at problemstillingen i denne oppgaven kan få økt aktualitet også i årene som kommer. Med et stadig mindre, men mer sofistikert, innsatsforsvar kan det derfor være nyttig å analysere hvordan internasjonal deltagelse påvirker den operative evnen til også å utføre viktige nasjonale oppgaver. Derfor er det også mulig at funn fra denne studien også kan være overførbare til andre deler av Forsvarets organisasjon som opererer med små styrkebidrag i egen struktur.

1.5 Struktur

Dette kapittelet har belyst bakgrunnen for oppgaven og problemstillingens relevans.

I kapittel to vil oppgaven gjøre rede for metoden som brukes. Kapittelet diskuterer de tre variablene, Personell, Materiell og Kompetanse i forhold til reliabilitet og validitet. Deretter diskuteres valg av kilder, samt styrker og svakheter ved de ulike metoder for innsamling av empiri. Deretter, i kapittel tre, redegjøres det for det taktiske helikoptermiljøet i Norge, styrkebidraget i Afghanistan og forhold som innvirket på de nevnte variablene. Deretter gjøres det kort rede for de tre hovedaktørene Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet, og deres behov for helikopterstøtte i en nasjonal kontekst.

Med utgangspunkt i denne redegjørelsen vil kapittel fire analysere faktorene Personell, Materiell og Kompetanse. Dette skjer i form av en todelt metode. Først analyseres faktorene isolert før de drøftes opp imot den forventede støtten til Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet.

Kapittel fem trekker til slutt sammen delkonklusjoner fra kapittel fire, og sammenholder disse med forsvarspolitiske føringer om nasjonale oppgaver. Dette utgjør konklusjonene i oppgaven.

2 Metode

For å forsøke å forstå hvordan et utenlandsengasjement virker inn på et lite og spesialisert fagmiljø i Norge, velges en induktiv metode med en kvalitativ og intensiv tilnærming. Metoden er valgt for å søke etter mulig åpen og ny informasjon. I følge Jacobsen går «Intensive design [...] i dybden på et problem og forsøker å avdekke så mange forhold (variabler) som mulig i ett eller noen få tilfeller (enheter)» (Jacobsen, 2005, s. 85).

Studien benytter Bell 412 miljøet som en case. Jacobsen beskriver en case som «[...] en form for studier der selve studieobjektet er avgrenset i tid og rom. Studieobjektet kan f.eks. være en organisasjon (avgrenset i rom) eller en spesiell hendelse (avgrenset i tid)» (ibid, s. 85).

Mer spesifikt omfatter den valgte casen Bell 412 miljøets innsats i Afghanistan mellom 2008 og 2012. Denne casen er valgt fordi den er egnet til å besvare spørsmål som *hvordan* og *hvorfor*, som ligger til grunn for oppgavens problemstilling. I tillegg er den nær i tid, og mer omfattende enn tidligere utenlandsoppdrag for miljøet.

For å løse oppgaven har det vært viktig å fokusere på de forhold som er forutsetninger for operativ evne. Derfor er det vurdert som hensiktsmessig å ta utgangspunkt i de såkalte innsatsfaktorene i forsvarsstrukturen. Innsatsfaktorene er definert som materiell, Eiendom, Bygg og Anlegg (EBA), personell og kompetanse (Forsvarsdepartementet, 2012a, s. 7), og er forutsatt å gi Forsvaret nødvendig operativ evne for å løse oppgaver både hjemme og i internasjonale operasjoner.

For denne oppgaven er faktoren EBA, eller infrastruktur, vurdert som lite relevant.

Infrastrukturen ved basen i Afghanistan har naturligvis vært viktig for gjennomføring av operasjonene der, men oppdraget har hatt svært liten påvirkning på de infrastrukturmessige forholdene hjemme i Norge. Ettersom analysen ikke fokuserer direkte på utførelsen, eller gjennomføringen av operasjonen i Afghanistan, har jeg valgt å utelukke EBA/infrastruktur som faktor. Dermed står tre faktorer tilbake; Personell, Kompetanse og Materiell. Studien vil analysere nærmere hvordan oppdraget og den norske deltagelsen har påvirket disse faktorene, i lys av de nasjonale oppgavene som ligger i å støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet. Den todelte drøftingen er valgt med bakgrunn i et ønske om å følge Jacobsens prinsipp om å gå «i dybden» på problemet. Hvordan helikopterbidraget har påvirket nasjonale oppgaver fordrer en konseptuell forståelse av de fire og et halvt årene i Afghanistan. Ved først å drøfte faktoren i forhold til styrkebidraget, og deretter i relasjon til nasjonale oppgaver kan analysen bedre svare på problemstillingen.

Personellfaktoren

Personellet fremheves ofte som Forsvarets viktigste ressurs (St. meld nr. 14, 2012-2013, s. 7). Militære operasjoner er, enn så lenge, en personellintensiv virksomhet. Et markant styrkebidrag til et risikofylt operasjonsområde for å utføre krevende operasjoner setter krav til, og påvirker en rekke personellmessige sider, som vil analyseres i studien.

Materiellfaktoren

Materiell er også en helt naturlig faktor å se nærmere på, ettersom det er gjennom anvendelse av enhetens maskinelle verktøy at tjenesten kan utføres. Utvikling og modernisering, som en konsekvens av deltagelse i spesifikke internasjonale operasjoner, er derfor av interesse i forhold til utførelsen av nasjonale oppgaver.

Kompetansefaktoren

Den siste faktoren vektlegges i denne studien, er kompetanse. Det finnes mange ulike definisjoner av kompetanse. I Stortingsproposisjon 73 S «Et forsvar for vår tid», legger Forsvarsdepartementet (2012) følgende definisjon til grunn: «Kompetansebegrepet brukes som betegnelse for kunnskap, innsikt, erfaringer, egenskaper, ferdigheter og holdninger som kreves for å løse en oppgave». Linda Lai har, i boken «Strategisk kompetansestyring», brukt en noe kortere og mer konsis definisjon: «Kompetanse er de samlede kunnskaper, ferdigheter, evner og holdninger som gjør det mulig å utføre aktuelle funksjoner og oppgaver i tråd med definerte krav og mål» (Lai, 2004, s. 48).

For denne oppgaven legges Lais definisjon til grunn.

Kompetansefaktoren representerer på mange måter den mentale, tenkende delen av personellfaktoren:

Personell med bred og helhetlig kompetanse om militær maktanvendelse og relevant teknologi danner grunnlaget for operativ innsatsevne. Samtidig medfører større kompleksitet behov for mer sammensatt og spesialisert kompetanse – hos så vel enkeltindividet som på organisasjonsnivå (St. meld nr. 14, 2012-2013, s. 18-19).

Fordeler og ulemper ved valg av faktorene

Fordeler ved valget kan være at faktorene er lett avgrensbare og i liten grad overlappende, med et mulig unntak av erfaring som kan gli litt mellom kompetanse- og personellfaktoren. Dette er søkt løst ved å omtale erfaringsnivå (alder og fartstid) under personellfaktoren, mens erfaringenes innhold omtales under kompetansefaktoren.

Disse tre faktorene representerer i tillegg helt sentrale elementer i miljøet, og kan derfor bidra til god validitet i konklusjonene.

Ulemper ved valg av disse tre variablene kan være at de ikke representerer et komplett og helhetlig bilde. Det kan være andre faktorer som også virker inn, og som kan bidra til å svekke, eller utfordre, validiteten i funnene.

2.2 Kilder

Studien vil i hovedsak benytte kvalitative data som suppleres med kvantitative data. Den kvalitative delen består av dokumentanalyse av offisielle dokumenter, korrespondanse og media. I tillegg benyttes åpne intervjuer, med sentrale aktører i de respektive avdelinger, for å balansere og validere den innsamlede datamengden, og bidra til å styrke reliabiliteten i analysen.

Kvantitative data er hovedsakelig hentet fra statistikk i Luftforsvaret, slik som personellstatistikk.

2.2.1 Intervju

Empirien er samlet inn gjennom såkalte semi-strukturerte dybdeintervjuer med et avgrenset utvalg informanter. Denne formen for intervju er valgt for å belyse ulike sider av problemstillingen. De fleste intervjuene er gjennomført i en åpen dialog, men med utgangspunkt i en intervjuguide. Av praktiske grunner ble to av intervjuene gjennomført ved at spørsmål ble sendt til respondenten, som returnerte skriftlige svar. En svakhet ved disse intervjuene er at det ikke er like enkelt å stille oppfølgingsspørsmål. En styrke er imidlertid at respondenten får anledning til å tenke bedre gjennom problemstillingen og kan komme med et grundigere svar.

Intervjuobjektene (se vedlegg A) er valgt ut på bakgrunn av sin posisjon og erfaring innenfor sine respektive fagområder. Informantene besitter derfor helt unik innsikt i problemstillingen, og kompetanse innenfor fagfeltene som er berørt i studien. Ulemper ved dette valget kan være at utvalget gir en manglende helhet, og at empirien kan bli farget av subjektive oppfatninger og dermed mangle nødvendig objektivitet. Metoden trekker frem den enkeltes personlige mening og oppfatning, som ikke nødvendigvis er representativ for Forsvarets syn. Dette kan også divergere fra andre aktørers synspunkter. Selv om det kan anses som en svakhet at det kan være ulike oppfatninger, kan det også være en styrke at intervjuobjektene uttaler seg på basis av sin erfaring, innsikt og posisjon i systemet. Ifølge Dag I. Jacobsen (2005, s. 143), bidrar dette til en dypere forståelse gjennom deres tolkning av fenomenet.

Mitt eget forhold til det taktiske helikoptermiljøet har vært et moment i arbeidet med oppgaven. Jeg har tjenestegjort i miljøet i store deler av min karriere, og innehatt stilling som skvadronsjef

for både 339 og 720 Skvadron, samt vært detasjementsjef for styrkebidrag både på Balkan og Afghanistan. Dette kan påvirke informantene, fordi jeg kan ha vært deres foresatt eller kollega. Det kan være at informantene bevisst eller ubevisst har formeninger om mitt ståsted innenfor enkelte saker, og velger å ordlegge seg i forhold til dette. For å redusere denne risikoen er det lagt vekt på å snakke om dette i forkant av intervjuene. Jeg har også lagt vekt på å oppsøke informanter som kan bidra til å utfordre mine egne oppfatninger, gjennom bredde i deres erfaring også fra andre deler av Forsvaret. Til slutt har jeg også lagt stor vekt på å holde et hevet blikk, og et så objektivt perspektiv som mulig. Fordelen med min nærhet til miljøet er at jeg kjenner styrker og svakheter, og dermed kan ha en bedre forutsetning for å gå i dybden innenfor fenomenet enn om jeg ikke hadde slik kjennskap.

2.2.2 Statistikk

Statistikk kan, som kjent, settes opp og leses på mange ulike måter. Det er derfor en viss fare for at det statistiske grunnlaget kunne ha vært anvendt på en annen måte, og at man dermed hadde kunnet trekke andre slutninger. Det er en kjensgjerning at det kan være utfordrende å kontrollere hvorvidt andre kilder kan stå for innflytelse ovenfor statistiske data. Jeg har imidlertid søkt å være svært bevisst dette, og lagt vekt på å benytte informasjonen i riktig kontekst. Fordelen med bruk av statistikk er at den er lett å strukturere, og bidrar til å fremheve avvik og trender (ibid, s. 132).

Grunnlaget for personellstatistikken, som ble gjort tilgjengelig, var personellinformasjon som ikke var anonymisert. Disse dataene er lagret på en gradert server, og er derfor ikke tilgjengelig for leseren.

2.2.3 Dokumenter

Opgaven bruker mange offisielle dokumenter, slik som langtidsmeldinger, stortingsproposisjoner, strategiske konsepter og norske offentlige utredninger. Det er også brukt avisartikler og bøker. Litteraturanalyse medfører flere mulige feilkilder. Den første potensielle feilkilden er forfatterens forståelse av den opprinnelige hendelsen, eller fenomenet, og hvorvidt forfatteren har fått informasjonen direkte eller via andre kanaler. Dernest representerer min forståelse av forfatterens tekst en mulig feilkilde. Det kan også være at min forforståelse bidrar til at jeg trekker ut enkeltstående forhold eller årsakssammenhenger som passer med egen oppfatning. Litteraturanalyse er imidlertid relativt lett etterprøvbart, og gir en bredde i forståelse av et fenomen som kanskje kan være vanskelig å oppnå på annen måte.

2.3 Graderingshensyn

Dokumenter og andre kilder som omtaler detaljer innenfor operative behov, krav og begrensninger er ofte belagt med en sikkerhetsgradering. Dette legger begrensninger i bruken av informasjonen. Det har vært en ambisjon å holde oppgaven ugradert for å gi analysen en bredere tilgjengelighet, og for å gjøre oppgaven etterprøvbare. Derfor er all informasjon i oppgaven hentet fra åpne, ugraderte kilder. Dette medfører at informasjonen ikke er så detaljert eller nyansert som den kunne ha vært ved bruk av graderte kilder. På den annen side gjøres funn og konklusjoner lettere tilgjengelig for allmenheten. Bruk av intervju har bidratt til å bringe frem ugradert informasjon som ellers kunne være vanskelig å finne i åpne kilder.

3 Det taktiske helikoptermiljøet – en redegjørelse

Hensikten med dette kapittelet er å sette problemstillingen inn i en større sammenheng. Først redegjøres det for hvordan det taktiske helikoptermiljøet er organisert og utrustet hjemme i Norge. Deretter presenteres en kort historikk om miljøets deltagelse i internasjonale operasjoner. Redegjørelsen går deretter nærmere inn på oppdraget i Afghanistan og fremhever forhold som har relevans for utviklingen av faktorene; Personell, Materiell og Kompetanse.

Til slutt i kapittelet redegjøres det kort for de tre hovedaktørene som det taktiske helikoptermiljøet støtter nasjonalt; Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet.

Redegjørelsene danner utgangspunkt for den empiriske analysen i kapittel 4.

3.1 Det taktiske helikoptermiljøet i Norge

Det taktiske helikoptermiljøet består av 18 Bell 412 helikoptre, fordelt på to skvadroner i Luftforsvaret; 339 Skvadron på Bardufoss, og 720 Skvadron på Rygge. I løpet av undersøkelsesperioden har skvadronene utviklet seg til å bli relativt like, med hensyn til størrelse og organisering. Ved undersøkelsesperiodens begynnelse (2008) var fordelingen av helikoptre 12 i nord og seks i sør, men på bakgrunn av mer omfattende og tettere samarbeid med spesialstyrkene økte behovet for tilgjengelige besetninger og helikoptre i Sør-Norge. Forsvaret omprioriterte dermed ressurser fra nord til sør. Begge skvadronene følger den normale organiseringen som benyttes i Luftforsvaret. Dette innebærer:

- en sentral ledelse, med en skvadronsjef og en nestkommanderende,
- en operasjonsavdeling/Mission Support, som bemanner operasjonsrommet og bistår i forberedelser, gjennomføring og oppfølging etter oppdrag
- tre «vinger» (underavdelinger) der besetningene inngår. Vingene ledes av vingsjefer, og er tillagt ulike sekundæroppgaver som støtter driften av skvadronen, slik som øvelsesplanlegging og taktikkutvikling, utdanning og administrasjon av flyprogram og arbeidsplaner.

Tekniske element er tett integrert med skvadronene i hverdagen, men er ikke en del av skvadronenes organisasjon. Tidligere var den tekniske tjenesten organisert som en del av Forsvarets Logistikkorganisasjon (FLO), men ble høsten 2009 tilbakeført til Luftforsvaret.

Teknisk element er organisert under Luftvingen, som er den organisatoriske overbygningen over skvadronsnivået. De tekniske elementene er altså organisert på siden av, og ikke som en del av, skvadronsorganisasjonene.

Personellet ved avdelingene er nesten utelukkende stadig tjenestegjørende offiserer. De aller fleste posisjoner krever en form for spesialisering. Skvadronene består av følgende personellkategorier:

- Flygere, som selekteres gjennom et rigorøst regime og gjennomgår fire års utdanning før de er klare til å påbegynne tjeneste og videre utvikling ved skvadronene. Deretter avtjener de tolv års plikttjeneste i Luftforsvaret.
- Systemoperatører, som er spesielt selektert personell med teknisk bakgrunn. De inngår som en viktig og integrert del av besetningen i Bell 412, sammen med flygeren.
- Mission Support, som er utdannet innenfor fagfeltet på befalsskole- eller krigsskolenivå, og som driver planlegging, forberedelse, understøttelse og daglig drift av skvadronens operasjoner.
- Administrasjons- og materielloffiserer, som bistår ledelsen med praktiske gjøremål og støtter opp om personellforvaltning og materiellkontroll.
- Skvadronsjef og nestkommanderende, som rekrutteres blant operative besetningsmedlemmer, tradisjonelt flygere.

Det tekniske personellet er også svært spesialisert innenfor ulike deler av helikoptrenes vedlikehold. Det finnes for eksempel spesialister innenfor turbinmotor, skrog og struktur, og avionikk (data og elektronikk/flygeinstrumenter). I tillegg finnes det kvalitetssikringspersonell og forsyningspersonell som ivaretar flyten av deler og oversikt over lagerbeholdning.

Kompetansen i miljøet er et resultat av de mange ulike spesialiseringene, den teknologiske innretningen og personellens erfaring. I mange tilfeller gjennomgår personellet svært omfattende seleksjon for å påbegynne sin spesialisering, som ofte er både kostbar og langvarig. Mye av kompetansen kommer etter, og vedlikeholdes av, samvirke med andre avdelinger. En betydelig del av kompetansevirksomheten dreier seg om å opprettholde eller utvikle ferdigheter. Dette gjøres i stor grad gjennom trening på oppgaver innenfor regelbestemte intervaller. Bakgrunnen for intervallene er basert på erfaring med at ferdighetsnivået har en holdbarhet. Om man ikke bruker en ferdighet, vil den «ruste» og forvitne. Det kan derfor hevdes at kompetanse, til en viss grad er «ferskvare», fordi kompetansen fordrer kontinuitet for å vedlikeholdes. Derfor er det også etablert spesifikke krav til kontinuitet innenfor av en rekke ulike handlinger for besetningene.

Lai fremhever også betydningen av en kollektiv kompetanse, eller organisatorisk kompetanse (Lai, 2004, s. 59-64). Prosedyrer og erfaringer som har blitt etablert og videreutviklet gjennom

flere år kan være gode eksempler på slik kompetanse. Noe er nedtegnet, andre forhold «ligger i veggene» og representerer taus kunnskap, som overføres ved *å vise*, i større grad enn *å fortelle* (ibid, s. 49).

Oppdragene til skvadronene gis gjennom Generalinspektøren for Luftforsvarets årlige virksomhetsplan, som er utledet av overordnede føringer gitt i Forsvarssjefens virksomhetsplan. Disse er i sin tur utledet fra politiske prioriteringer og føringer. De viktigste oppgavene har vært:

- Støtte til Hæren. Dette omfatter transport og taktisk forflytning av personell, materiell, forsyninger, sårede eller våpensystemer. Det kan også omfatte rekognosering, støtte til samband eller kommando og kontroll under operasjoner.
- Støtte til Forsvarets spesialstyrker. Spesialstyrkene er avhengige av god støtte fra andre deler av Forsvaret for å kunne utføre sine oppgaver. Deres operasjoner er svært presise og krevende, og innebærer behov for sterk integrasjon og regelmessig samtrening for å lykkes.
- Støtte til politiet. Gjennom bistandsinstruksen har Forsvaret anledning til å yte støtte til politiet. For helikoptermiljøet har dette først og fremst gjort seg utslag i støtte til Beredskapstroppen ved Oslo Politidistrikt. Beredskapstroppen er politiets spesialstyrke, og sammenlignbar med Forsvarets egne spesialstyrker.
- Styrkeproduksjon, både for regenerering av personell og kompetanse til egen organisasjon, men også som grunnlag for videre tjeneste innenfor andre deler av Luftforsvarets helikoptervirksomhet (Kystvakt og Redningstjeneste).
- Ambulanseberedskap for de militære styrkene i Troms (Kasbergesen, 2013).
- Detasjement på Kirkenes til støtte for operasjonene langs den norsk-russiske grensen.
- Andre oppdrag, som for eksempel VIP transport, skogbrannslukking og evakuering i forbindelse med snøskred eller andre katastrofer. Disse oppdragene krever i liten grad spesiell trening med samarbeidspartnere for å kunne utføres på en effektiv måte.

Under følger en kort historikk om de to skvadronene. Deretter vil det følge en kort beskrivelse av Bell 412 helikopteret.

3.1.1 339 Skvadron

339 Skvadron ble opprinnelig etablert på Gardermoen i 1956, som en jagerflyskvadron med fly av typen F-86 K. I 1963 ble skvadronen avviklet og flyene overført til 334 Skvadron. Samme år ble skvadronen gjenopprettet på Bardufoss som Norges første rene helikopterskvadron. 339

Skvadron ble oppsatt med Bell UH-1B, som var gitt til Norge som en del av USAs våpenhjelp til Norge og Vest-Europa.

Fra 1988 til 1989 ble helikopterparken byttet ut med nye Bell 412 helikoptre, som vil bli omtalt i nærmere detalj litt senere.

339 Skvadron har, helt siden etableringen på Bardufoss, hatt støtte til Hæren som sin hovedoppgave. Slik støtte har omfattet alt fra personelltransport og etterforsyning til medisinsk evakuering og innsetting av jegerenheter på dypet (inne på fiendens område). I tillegg har skvadronen opprettholdt ett helikopter på ambulanseberedskap i Indre Troms, samt ukentlig tilstedeværelse på Kirkenes til støtte for operasjonene langs den norsk-russiske grensen.

3.1.2 720 Skvadron

720 Skvadron er en av Luftforsvarets yngste skvadroner. Den ble opprinnelig etablert i 1967 på Gardermoen, med en blanding av både helikoptre og fly. I 1976 ble skvadronen flyttet til Rygge og oppsatt med kun UH-1B helikoptre, slik som 339 Skvadron.

Også 720 Skvadron byttet ut helikopterparken i 1988 – 1989 til Bell 412 helikoptre.

Skvadronen har støttet Hærens avdelinger i Sør-Norge, og har utført søk- og redningsberedskap for Oslofjordområdet frem til denne ble overtatt av Redningstjenesten. 720 Skvadron har også hatt et tett og godt samarbeid med Forsvarets spesialkommando og Beredskapstroppen i politiet. I 2012 ble det besluttet at 720 Skvadron skulle avvikles. Personell og materiell vil overføres til 339 Skvadron. Avdelingen vil fortsatt operere fra Rygge, men som en del av 339 Skvadron.

3.1.3 Bell 412 SP/HP

Bell 412 omtales som et lett flerbrukshelikopter. Helikopteret har en løftekapasitet på omlag ett og et halvt tonn nyttelast, enten inne i kabinen, eller som utvendig last i krok under helikopteret. Alternativt kan det transportere inntil 13 passasjerer, eller bærer for inntil tre skadde.

Bell 412 ble anskaffet på slutten av 1980-tallet og tok over for Bell UH-1B, som hadde vært i tjeneste i Luftforsvaret siden 1963.

(Norsk Bell 412 SP i Afghanistan. Foto: Tom Snedal)

Helikopteret er en mer moderne versjon av den tradisjonelle UH-1, med to turbinmotorer på til sammen 1800 hestekrefter, et moderne halvstivt rotorsystem med fire blader og en marsjhastighet på 120 knop (ca. 220 km/t). Topp hastigheten er på 140 knop (ca. 260 km/t). De fleste Bell 412 helikoptrene ble produsert i 1988, levert i 1989 og var operative i 1990. Allerede i 1993 ble Bell 412 benyttet utenfor norsk territorium, under konflikten i Bosnia.

3.2 Tidligere deltagelse i internasjonale operasjoner

Som et bakteppe for oppdraget i Afghanistan, redegjøres det kort for operasjonene som det taktiske helikoptermiljøet har deltatt i etter den kalde krigen.

Det taktiske helikoptermiljøets deltagelse i internasjonale operasjoner strekker seg langt tilbake i tid. Før innfasing av Bell 412 hadde miljøet deltatt med styrker i Libanon og Kongo, så langt tilbake som 1958 (Schirmer-Mikalsen, 2005).

3.2.1 Bosnia (1993 – 1996)

I to og et halvt år, fra 1993 til 1996 bidro det taktiske helikoptermiljøet i FN operasjonen UNPROFOR (United Nations Protective Force) i forbindelse med krigen på Balkan etter Jugoslavias oppløsning.

Bidraget besto av fire helikoptre og 40 mannskaper. Dette var første deployering med de nye Bell 412 helikoptrene. Hovedoppgaven for styrkebidraget var medisinsk evakuering (MEDEVAC). Det ble gjennomført omlag 250 evakueringsoppdrag i løpet av oppdragets varighet. I tillegg ble det utført oppdrag innen transport av personell og materiell, samt rekognoseringsoppdrag. Det ble regelmessig skutt etter helikoptrene, og ved ti anledninger ble de norske helikoptrene truffet. Ingen av treffene resulterte i havari eller skade på personell (Hansen, 2005).

3.2.2 Kosovo I (2001)

Neste oppdrag kom våren 2001. Omstillingene i Forsvaret på slutten av 1990-tallet hadde medført etablering av Forsvarets Innsatsstyrker (FIST). Dermed var det FIST/Luft – Helikopter som ble brukt for å støtte generalløytnant Thorstein Skiaker under den norske perioden som «lead nation» for NATOs KFOR (Kosovo Force). KFOR representerte det første norske helikopterbidraget under NATO kommando. Hovedoppgaven var beredskap for, og transport av, Sjef KFOR, men det ble også utført transportoppdrag og rekognosering for andre, blant annet til støtte for den norske infanteribataljonen. Oppdraget hadde en varighet på syv måneder.

3.2.3 Kosovo II (2004 – 2005)

Den norske infanteribataljonen ble trukket ut av Kosovo i 2004. For å opprettholde en aktiv norsk deltagelse i NATO-styrken, ble det besluttet å sende helikoptrene igjen. Denne gangen ble styrkebidraget en del av Sjef KFORs reservestyrke, sammen med franske og italienske spesialpoliti.¹ Hovedoppgaven var å drive såkalte «anti-riot operasjoner»,² men det ble også gjennomført transportoppdrag med personell, materiell og VIP. Styrkebidraget støttet også andre avdelinger med grensekontroll og rekognosering. Oppdraget varte i ett år.

3.3 Styrkebidraget i Afghanistan (2008 – 2012)

Innenfor rammen av ISAF³ overtok Norge ansvaret for sikkerheten i Faryab provinsen i Nord-Vest Afghanistan, etter den britiske stabiliseringsstyrken i 2005.

I 2007 ble det vedtatt å sende en styrke på tre helikoptre fra Luftforsvaret for å styrke muligheten til medisinsk evakuering fra det som blir kalt det norske PRT-bidraget.⁴ (Forsvarsdepartementet, 2007).

¹ Gendarmerie og Carabinieri

² «Anti riot» er et engelsk begrep om å håndtere opptøyer og voldelige demonstrasjoner

³ International Security Assistance Force

⁴ Provincial Reconstruction Team

Major Olav Pinnestad Kleiv (2013), som er nestkommanderende ved 339 Skvadron, beskriver at det taktiske helikoptermiljøet opplevde oppdraget i Afghanistan som uventet. Det var knyttet stor usikkerhet til helikoptrenes evne til å løse oppdrag under de ekstreme forholdene i Afghanistan, og enkelte vurderte en effektiv gjennomføring av oppdraget som umulig. Etter en hektisk oppsettingsperiode på Bardufoss ble imidlertid oppdraget iverksatt, og styrkebidraget kom på plass 1. april 2008. Styrkebidraget fikk navnet Norwegian Aeromedical Detachment (NAD) på bakgrunn av sitt oppdrag, som var medisinsk evakuering av syke og sårede norske og allierte soldater i nord-vest Afghanistan.

NAD hadde en personelloppsetning på cirka 43 mennesker til enhver tid. Eksakt antall har variert med noen få stillinger gjennom styrkebidragets varighet, men rammen har vært relativt konstant.

3.3.1 Operasjonskonsept

Styrkebidraget var oppsatt med tre Bell 412 helikoptre og hadde døgnkontinuerlig beredskap. To av helikoptrene var derfor klargjort for å løse oppdrag til enhver tid.

Det ene helikoptret var konfigurert med medisinsk utrustning og medisinsk personell i kabinen. Utrustingene var tilrettelagt for hurtig inn- og utlasting av pasient, og hadde medisinsk materiell tilsvarende det man vil finne om bord i moderne ambulanshelikoptre i Norge. Den medisinske bemanningen besto av én anestesisykepleier og én medic eller redningsmann. Medic er et begrep som også benyttes sivilt i Norge. I denne sammenhengen, ble de hovedsakelig rekruttert blant ambulansfagarbeidere med akuttmedisinsk erfaring.

Det andre helikoptret var konfigurert som eskortehelikopter, med bevæpning. Dette helikoptret var utrustet med to 7,62 mm M-134 Gatling mitraljøser, operert av to skyttere, og hadde i oppgave å beskytte formasjonen mot trusler fra bakken.

Det tredje helikoptret var i reserve slik at helikoptrene kunne rulleres for nødvendig vedlikehold, og dermed gi en viss robusthet i tilfelle det oppsto en skade, eventuelle tekniske feil eller andre uforutsette problemer.

Høsten 2010 ankom en amerikansk helikopteravdeling. Denne styrken var oppsatt med UH-60 Blackhawk helikoptre og hadde samme rolle som NAD. Det var derfor naturlig at avdelingene samarbeidet om oppgaven. Resultatet ble en relativt integrert virksomhet, der begge avdelingene bidro i en rotasjon av beredskap, og hvor den totale medisinske evakueringskapasiteten ble kraftig forsterket. Grunnen til at den amerikanske helikopterstyrken ble sendt til det norske innsatsområdet i Nordvest-Afghanistan var at det samtidig ble tilført andre amerikanske styrker

til Faryab provinsen. Dermed økte antallet allierte soldater i området i takt med den økte medisinske kapasiteten. Den amerikanske helikopterkapasiteten ble videreført gjennom rullering av ulike helikopteravdelinger fra U. S. Army frem til det norske PRT-bidraget i Faryab ble avviklet, og leiren i Maimaneh overlevert til afghanske sikkerhetsstyrker, høsten 2012. Sammen med den amerikanske helikopterstyrken, evakuerte NAD totalt 464 personer, i perioden april 2008 – oktober 2012.

3.3.2 Personell-, materiell- og kompetansemessige aspekter ved styrkebidraget

For å synliggjøre den ressursmessige belastningen i Afghanistan, og derved også utfordringene med samtidig å opprettholde de nasjonale oppgavene i Norge, gis en redegjørelse for de personell-, materiell- og kompetansemessige aspektene i NAD.

Personellmessige aspekter

NAD skulle kunne rykke ut og komme norske og allierte soldater til unnsetning på kort varsel, uten avbrudd. Dette medførte at det måtte være en viss seighet og robusthet i styrkebidragets oppsetning. To helikoptre med besetninger måtte til for å løse oppdrag i henhold til operasjonskonseptet, slik det er redegjort for over. Av den grunn måtte det til enhver tid være minst tre besetninger tilstede. Besetningene måtte rullere på en slik måte at det alltid var minimum to fullt operative besetninger tilgjengelig.

For å få til dette la forberedelser hjemme beslag på mye tid og ressurser. Besetningene måtte bruke mye tid på nødvendig trening og kvalifisering, i forkant, for å være operative gjennom hele rulleringsperioden. I etterkant av en deployering, medførte avvikling av opptjent fritid at personellet var utilgjengelig for tjeneste i en viss periode. Tjenstlige forhold før og etter en rullering medførte dermed at styrkebidraget la beslag på langt flere personer enn de som til enhver tid befant seg i Afghanistan.

Ved tidligere styrkebidrag i internasjonale operasjoner var den individuelle deltagelsen basert på frivillighet. Forsvaret praktiserer fortsatt prinsippet om frivillighet, men i «Lov om personell i Forsvaret», med virkning fra januar 2005, er det anledning til å disponere befal og vervede mannskaper til slik tjeneste uten deres samtykke, eller endog mot deres vilje (Forsvarspersonelloven, 2004, § 11). Denne muligheten ble benyttet ved flere anledninger under gjennomføringen av styrkebidraget NAD.

I Afghanistan kan det bli over 50 varmegrader i den varme årstiden, og det er svært tørt og varmt i store deler av året. Derfor tar det noen dager for kroppen å akklimatiseres ved ankomst. I tillegg kunne det hende at enkelte ble syke eller skadet, eller at det oppsto dødsfall eller hendelser

hjemme som gjorde at personell måtte forlate operasjonsområdet og reise hjem for en kortere eller lengre periode.

Behovet for kontinuitet og overlapping omfattet alle stillinger og funksjoner i styrkebidraget, og var ikke unikt for besetningene. Besetningene rullerte imidlertid litt annerledes enn hoveddelen av styrkebidraget. Blant annet på grunn av kontinuitetskrav, særlig for flygerne, rullerte besetningene etter om lag seks uker i operasjonsområdet. Til gjengjeld rullerte besetningene hyppigere ut enn de fleste andre personellkategorier.

Operasjoner med helikopter i ørkenlandskap, slik det var i det norske ansvarsområdet i Nordvest-Afghanistan, avviker svært mye fra norske forhold. De krevende topografiske og klimatiske forholdene gjorde det nødvendig å benytte besetninger med relativt høyt erfaringsnivå.

Oberstløytnant Jan Rasmussen, som er skvadronsjef ved 720 Skvadron på Rygge, trekker frem en historie fra ett av oppdragene en mørk vinternatt i Faryab provinsen, der alle tre helikoptrene måtte rykke ut for å redde flere hardt skadede soldater. Været var dårlig, lysforholdene svært vanskelige, og på vei tilbake endte to av helikoptrene i formasjonen med å gå inn i det lave skylaget utilsiktet. Dette representerer en svært kritisk nødsituasjon, ettersom flere helikoptrene opererte tett sammen i lav høyde. I slike situasjoner er også overgangen fra utvendige, visuelle referanser til instrumentelle hjelpemidler svært krevende.

Besetningene fulgte etablerte rutiner, klatret til trygg høyde og fulgte en egenprodusert GPS-basert⁵ innflygingsprosedyre, fordi det ikke fantes noen instrumentflygingshjelpemidler i nærheten.

Det siste helikopteret klarte å lande ute i terrenget under de krevende forholdene, men bestemte seg etter hvert for å klatre kontrollert inn i skyene, for å følge samme prosedyre som de to andre. Alle helikoptrene kom trygt frem til basen, og etter landing uttalte flygeren på ett av helikoptrene til Rasmussen (2013) at han, denne kvelden, hadde fått bruk for *alt* han hadde trent på så langt i sin flygerkarriere. Slike uttalelser kan være med på å illustrere hvor marginale forholdene til tider ble opplevd av personellet som var deployert for å utføre oppdraget.

Materielle aspekter

Underveis i NAD-oppdraget har det taktiske helikoptermiljøet gjennomgått en rekke moderniseringer og oppgraderinger i materiellparken. Blant de viktigste endringene var ytelsesoppgradering, medisinsk utrustning, bevæpning og oppgradert egenbeskyttelse.

⁵ Global Positioning System

Ytelsesoppgradering: Opprinnelig ble seks helikoptre oppgradert til fra den originale SP (Special Performance) til HP (High Performance). Modifikasjonen omfattet blant annet utskifting av transmisjoner og drivakslinger, og har gitt helikoptrene bedre ytelse (Forsvarsdepartementet, 2011c). Oppgraderingen hadde sin bakgrunn i oppdraget for Forsvarets spesialstyrker, men fikk fornyet prioritet som følge av de vanskelige forholdene som styrkebidraget opererte under i Afghanistan.

I forbindelse med styrkebidraget ble det også utviklet en ny løsning for medisinsk utrustning om bord i helikoptrene. Hensikten med dette var dels å spare vekt, for å øke ytelsen, men også å gjøre inn- og utlasting av pasient så rask og effektiv som mulig.

Bevæpning: Det ble anskaffet sidemonterte M-134 Gatling maskingevær for egenbeskyttelse av plattformene. Gjennom den kalde krigen var bevæpning av helikoptrene omfattet av en selvpålagt restriksjon, og har derfor ikke blitt gjennomført selv om det er mange gode taktiske begrunnelser for slik egenbeskyttelse. Den selvpålagte restriksjonen skal ha hatt sin begrunnelse i et ønske om ikke å provosere Sovjetunionen med våpenbærende helikoptre. Bevæpningen har også medført en endring i personelloppsetningen ved de to skvadronene, ved at det nå har kommet skyttere inn i avdelingene.

Det ble også gjennomført forbedringer av egenbeskyttelse mot varmesøkende missiler. De elektroniske krigføringssystemene ombord gjennomgikk modifikasjoner før avreise til Afghanistan. Modifikasjonene har gitt helikoptrene en betydelig motstandsdyktighet mot denne typen trussel.

Underveis i oppdraget ble det også anskaffet og montert inn nye armerte seter for besetningsmedlemmene i cockpit. De nye setene ga bedre beskyttelse mot beskytning samtidig som de var betraktelig bedre ergonomisk utformet, og hadde langt bedre evne til å absorbere energi ved et eventuelt havari.

SATCOM: Satellittkommunikasjon ble anskaffet for å gi styrkebidraget sambandsmuligheter utover vanlig «line of sight» samband.⁶ Radioene er kostbare, men kan brukes i et svært bredt spekter av frekvenser, slik at de fungerer både som kommunikasjonsbærere over satellitt og direkte radiosamband til andre radioer på bakken eller i luften (Kleiv, 2013). Imidlertid har satellittfunksjonen fungert dårlig i Afghanistan, og er lite egnet for bruk i Norge på grunn av avstanden fra de geostasjonære satellittbanene rundt ekvator (Selstad, 2013).

⁶ Line of sight (frisikt) er et begrep for direkte radiosamband mellom to antenner uten hindringer i mellom.

Lett feltradio (LFR): Innmontering av lett feltradio gjorde at helikoptrene fikk mulighet til å kommunisere kryptert direkte med de norske bakkestyrkene i operasjonsområdet.

Det var mange deler av den personlige bekledningen og utrustningen (PBU) som personellet fikk utlevert i Afghanistan som var til dels svært ulikt det som ble benyttet hjemme. Dette hadde naturligvis både noe med det spesielle operasjonsmiljøet å gjøre, og at styrkebidrag ute var høyere prioritert enn fredstidsdrift hjemme. Generelt ga respondentene uttrykk for at utstyret generelt var godt for oppgavene som skulle løses. Imidlertid ble det også trukket frem at det var anskaffet lite av det. Det ble ansett som en begrensende faktor at personellet måtte operere med ulik utrustning hjemme og ute, og at det derfor ikke var anledning til å gjøre seg kjent med utstyret hjemme før utreise (Kleiv, 2013).

Kompetansemessige aspekter

Styrkebidraget i Afghanistan var lagt opp slik at alle flygerne måtte kunne utføre tjeneste i begge roller, som evakueringshelikopter eller som eskortehelikopter. I praksis betød det at alle flygerne måtte inneha utsjekk som leder for en «two-ship» formasjon (to helikoptre).

Operasjonsområdet representerte flere utfordringer. Høy temperatur og stor høyde over havet bidro begge til at luften ble tynnere, og løfteevnen redusert. Kombinasjonen av disse to forholdene kunne gi store utslag i helikoptrenes ytelse.

De fleste områder var preget av løs, tørr, finkornet sand som lett ble virvlet opp av rotorens luftstrøm. Dette medførte såkalte «brown-out» situasjoner, der sanden som ble pisket opp forhindret direkte visuell kontakt med bakken. «Brown-out» er svært likt såkalt «white-out», som man kan oppleve under vinterforhold i Norge når lett, løs snø virvles opp.

I tillegg var lysforholdene meget spesielle. Om natten, uten måne, var det kun lyset fra stjernene som var tilgjengelig. Afghanistan ligger så nær ekvator at det ikke var noen effekt av solen under horisonten. Det fantes dessuten nesten ingen kunstig belysning på bakken i operasjonsområdet. I kombinasjon med en skyet værtype var det derfor nesten ikke mulig å oppnå visuelle referanser, selv med moderne lysforsterkningsutstyr.

Summen av disse forholdene gjorde at helikopteret måtte utnyttes til ytterkantene av hva det var konstruert for. Helikopteret opererte ofte på dets maksimale vekt for forholdene, ved høye temperaturer og store høyder over havet, under svært krevende såkalte «brown-out» forhold, i et område hvor trusselen var betydelig og oppdraget var stressende fordi noens liv ofte sto på spill. Det var derfor vurdert som viktig at personellet som ble satt til å utføre disse operasjonene hadde tilstrekkelig god kompetanse og lang erfaring.

(Norsk Bell 412 SP i Afghanistan. Foto: Tom Snedal)

3.4 Redegjørelse for avdelingene som støttes nasjonalt

I det etterfølgende redegjøres det kort for de tre hovedaktørene som Bell miljøet primært støtter hjemme i Norge. Redegjørelsen vil danne utgangspunkt for en drøfting av problemstillingen i kapittel fire.

3.4.1 Hæren

Hæren består av en rekke avdelinger og kapasiteter som opererer med et vidt spekter av materiell og de har derfor ulike behov for støtte. I grovt kan Hærens behov for støtte fra taktiske helikopterressurser deles inn i fire grupper (Arntzen, 2013):

1. Transport av personell, for taktiske forflytninger uavhengig av terreng, og derved etablere dilemmaer og utfordringer som en fiende må forholde seg til.
2. Innsetting og forflytning av sensorer eller jeger- og observatørstyrker som bidrar til å bygge og vedlikeholde situasjonsforståelsen i et operasjonsområde.
3. Medisinsk evakuering for å bringe sårede soldater i sikkerhet så hurtig og effektivt som mulig.
4. Etterforsyning og logistisk understøttelse av styrker som er plassert slik at det er vanskelig eller umulig å gjennomføre etterforsyning på annen måte.

Ettersom Hæren opererer med relativt store styrker, kan støtten fra det taktiske helikoptermiljøet ofte kreve store formasjoner og mange helikoptre. Dersom lett infanteri benytter helikopter som

fremkomstmiddel, kan styrken også bli avhengig av helikopter for etterforsyning, medisinsk evakuering og videre mobilitet.

3.4.2 Forsvarets spesialstyrker

I Stortingsmelding 21 om terrorberedskap beskrives de fire hovedoppgavene til Forsvarets spesialstyrker som: Militære spesialoperasjoner i Norge, militære spesialoperasjoner i utlandet, gisselredningsoperasjoner i utlandet, og støtte til politiet i bekjempelse av terror i Norge (St. meld nr. 21, 2013, s. 88). Spesialstyrkene består derfor av: «[...]selektert personell som har spesiell utrustning og grundig utdanning i taktikker og teknikker. Spesialstyrkene har således forutsetninger for å løse svært krevende oppdrag» (St. prop nr. 73, 2011-2012, s. 100).

Allikevel er Forsvarets spesialstyrker avhengige av støtte fra andre deler av Forsvaret for å oppnå full uttelling av sine spesielle egenskaper. Særlig har styrkene behov for transportstøtte. Helikopterets evne til å forflytte seg relativt raskt, over store avstander om nødvendig, uhindret av terreng, samt å kunne ta av og lande eller sette inn styrkene med stor presisjon på små og utilgjengelige steder, er alle sentrale elementer i spesialstyrkenes operasjonskonsept.

Slike operasjoner er også krevende for helikopterbesetningene. Dels fordi det forutsetter meget godt håndverk, ved å håndtere helikopteret helt til ytterkanten av hva det kan prestere. Dels fordi det forutsetter en dyp forståelse for spesialstyrkenes utfordringer og behov, deres operative konsept og måte å tenke og planlegge på. På dette området spiller tillit og risikovillighet sentrale roller. Tillit kan sies å være resultatet av opparbeidet gjensidig respekt og tiltro, gjennom bekjentskap, over tid. Det er derfor viktig at styrkene samvirker tett med hverandre.

Helikopterbesetningene må derfor ha god forståelse for hva spesialstyrkene trenger, samtidig som spesialstyrkene må ha god forståelse for muligheter og begrensninger i forhold til hva helikopterplattformen kan levere. Spesialoperasjoner kan hevdes å innebære til dels betydelig risiko, både fysisk og politisk. Villighet til å akseptere risiko kan derfor sies å være et sentralt element. Eksempelvis finnes det tidspunkter i en operasjon som innebærer at operasjonen ikke lenger kan stanses, gjennom et såkalt «point of no return». Etter et visst tidspunkt er styrkene forpliktet til å fortsette, uansett hvilke farer man eventuelt blir utsatt for.

3.4.3 Politiet

Støtte til politiet kan deles i to, slik det fremgår av Bistandsinstruksen (Forsvarsdepartementet, 2012b).

Administrativ bistand, som kan gjelde flere deler av politiet, og som omfatter hovedsakelig ren transport av personell og/eller materiell.

Håndhevelsesbistand, som betyr at styrken kan bistå i utøvelsen av politifaget gjennom pågripelse, innsetting av styrker på et mål, og som ildstøtteplattform. Denne delen av bistanden vil i hovedsak være til støtte for beredskapstroppen ved Oslo politidistrikt.

Beredskapstroppen har oppgaver og behov som ofte kan være sammenfallende med spesialstyrkene i Forsvaret. Det foregår derfor et tett og godt samarbeid mellom beredskapstroppen og Forsvarets spesialstyrker, samt med de taktiske helikopterressursene. Selv om politiet har egne helikoptre, har disse ingen mulighet til å transportere tilstrekkelig mengde personell, eller virke som ildstøtteplattform dersom det skulle være behov for det. For å løse disse oppgavene lener politiet seg på Forsvaret og de taktiske helikoptrene (Mehus, 2013). Som for støtten til Forsvarets spesialstyrker, innebærer støtte til Beredskapstroppen også en stor grad av tillit og risikovilje.

4 Internasjonale bidrag og nasjonale oppgaver – en drøfting

I dette kapittelet drøftes hvordan innsatsen i Afghanistan påvirket de personell-, materiell- og kompetansemessige faktorene, og hvordan dette ga seg utslag i det taktiske helikoptermiljøets evne til å utføre nasjonale oppdrag, til støtte for Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet.

Analysen er to-delt. Under hver faktor er det en innledende del som analyserer faktorene i lys av påvirkningene fra oppdraget i Afghanistan. Deretter følger en del som drøfter faktoren i lys av støtten til Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet.

4.1 Personell

Utfordringene når det gjelder å sikre operative flybesetninger framholdes også av Luftforsvarsstaben, som [...] viser til at flytyper som er aktuelle for operasjoner i utlandet må begrense sitt aktivitetsnivå på grunn av manglende total kapasitet. Manglende kapasitet vil ifølge staben helt direkte kunne sies å påvirke Luftforsvarets mulighet til å bidra i operasjoner i utlandet (Riksrevisjonen, 2007, s. 41).

Personellet i det taktiske helikoptermiljøet består i all hovedsak av offiserer med en relativt omfattende spesialisert utdanning og kompetanse. For flygerne varer utdanningen tre til fire år, før man som ny flyger kommer til skvadronen og påbegynner sin videre trening og utvikling der (Forsvaret, 2013). Ytterligere to år må påregnes før man er fullt operativ. Deretter følger ytterligere utsjekker, som formasjonsleder for to helikoptre, skvadronsinstruktør, instrumentflygeinstruktør, formasjonsleder for flere helikoptre, prøveflyger, evaluator osv. Flygerutdanningen er kostbar og krevende. I tillegg tar det lang tid å bygge erfaring og kompetanse som er nødvendig for å mestre de ulike utfordringene. Av disse årsakene har flygerne også relativt lang plikttjeneste etter utdanningen. For tiden er plikttjenesten på tolv år etter endt flyskole.

En utfordring for Forsvaret har alltid vært at en del av flygerne velger å slutte etter at plikttjenesten utløper. Forsvarets flygere er godt ansett, og er attraktive for både offshore-industrien og kommersielle flyselskaper. Det samme gjelder for flere andre kategorier innenfor det taktiske helikoptermiljøet, ikke minst teknisk personell.

Rent metodisk har det har vist seg overraskende vanskelig å skaffe til veie god statistikk om personellflyten til og fra de to skvadronene i løpet av undersøkelsesperioden. Årsakene ser ut til å ligge dels i systemenes utforming og bruken av beordringer. Det viser seg at det er et betydelig innslag av midlertidige beordringer i systemet, og at dette gjør det nesten umulig å holde en historisk oversikt. Eksempelvis blir en offiser borte fra skvadronsoversikten når vedkommende er beordret til tjeneste i Afghanistan, selv om dette bare gjelder noen uker. Når man i tillegg har

midlertidige beordringer mellom skvadronene, mellom 412-miljøet og andre deler av Forsvaret, blir det svært krevende å holde oversikten.

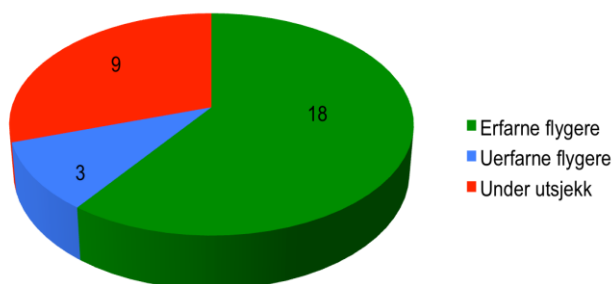
Basert på data som er mottatt fra personellseksjonen i Luftforsvarsstaben er det søkt å sammenstille en historisk oversikt over personellflyten til og fra de to skvadronene gjennom undersøkelsesperioden. Den tar utgangspunkt i 26 ulike Excel-ark, med oversikter fra skvadronene. Uten personlig kjennskap til miljøene er det lite trolig at denne informasjonen kunne sammenfattes til noe anvendelig.

Selv om personelloversikten er relativt korrekt i forhold til antall, var det ikke mulig å trekke ut informasjon om periodevise indisponeringer, der personellet, av ulike grunner (eksempelvis sykdom eller barnefødsel), ikke kunne delta i NAD underveis. Oversiktene ga derfor ikke et komplett bilde av den faktiske tilgjengeligheten på kompetent personell på ulike tidspunkt, men det synes rimelig å anta at faktisk tilgjengelighet var lavere enn oversikten skulle tilsa.

4.1.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan

Respondentene viser til at alders- og erfaringsfordelingen ved de taktiske helikopteravdelingene var fordelaktig før NAD oppdraget startet (Kleiv, 2013; Melby, 2010). Det var derfor god tilgjengelighet på personell med spesialistkompetanse, slik som instruktører, prøveflygere og ledere. En jevn alders- og erfaringsfordeling gir seg utslag i at skvadronene kan sørge for en solid erfaringsoverføring fra eldre til yngre og det kan argumenteres for at man dermed øker robustheten ved avdelingen. I tillegg gir en slik fordeling anledning til å spre nye utsjekker utover et større tidsrom, slik at det ikke blir for mange nye oppgaver og nytt ansvar på kort tid. Statistisk informasjon fra Luftforsvarsstaben ser ut til å bekrefte dette situasjonsbildet.

Figuren på neste side viser det samlede antallet flygere i det taktiske helikoptermiljøet i 2008, fordelt på erfaringsnivå. Som «Erfarne flygere» regnes de flygerne som hadde tilstrekkelig erfaring til å bidra i utførelsen av NAD oppdraget. Kategorien «Uerfarne flygere» er flygere som kan løse oppdrag hjemme, men som ikke ennå er tilstrekkelig erfarne til å løse oppdrag i Afghanistan. Kategorien «Flygere under utsjekk» kan ikke løse selvstendige oppdrag ennå, hverken hjemme eller ute. Denne siste kategorien er dessuten svært avhengig av instruktørstøtte for å komme videre i sin utvikling.

Erfaringsnivå 2008 (Arbeidsgruppe, 2010)⁷

Gitt alders- og erfarings sammensetningen av det taktiske helikoptermiljøet før deployering til Afghanistan, kan det synes som at skvadronene hadde en fordeling som ga robusthet og styrke. Skvadronene var godt oppsatt for å løse sine pålagte nasjonale oppgaver for Hæren i Nord-Norge, og for Forsvarets spesialstyrker og politiet i Sør-Norge.

Opprinnelig ble oppdraget om å bemanne og drive styrkebidraget i Afghanistan fordelt på seksmånedsbasis mellom de to skvadronene, slik;

	Fra	Til
339 Skvadron	April 2008	Oktober 2008
720 Skvadron	Oktober 2008	April 2009
339 Skvadron	April 2009	Oktober 2009

Selv om Bell 412 miljøet er avgrenset i størrelse og omfang, var inndelingen av miljøene i Nord- og Sør-Norge relativt tydelig. De to skvadronene hadde ulike oppgaver og ulike fokus.

Ved NAD oppdragets begynnelse var 720 Skvadron selv regnet som en integrert del av Forsvarets spesialstyrker og hadde fortsatt beredskap for spesialstyrkene og politiet.

Aktivitetsnivået ved skvadronen var derfor relativt høyt allerede.

⁷ Figuren er hentet fra sluttrapporten fra en arbeidsgruppe som ble oppnevnt av

Luftforsvarsstaben/Personellavdelingen for å utarbeide forslag til ny arbeidsavtale for det taktiske helikoptermiljøet. Rapporten er ikke publisert, men ble fremlagt for Generalinspektøren for Luftforsvaret 24. januar 2011 (Norges Offisersforbund, 2011).

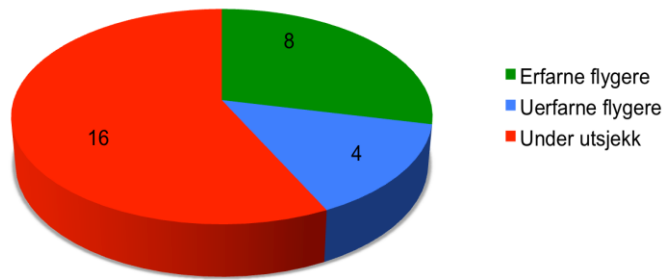
Det er flere forhold som kan indikere at flygerne anså 720 Skvadron på Rygge som en mer attraktiv arbeidsplass enn 339 Skvadron på Bardufoss. Skvadronen i nord hadde fått tildelt dobbelt så lang tid i Afghanistan, og skvadronen i sør hadde både beredskap hjemme og øvingsaktivitet som ga relativt sett bedre økonomiske betingelser. I tillegg kommer den geografiske beliggenheten, som alltid har vært en utfordring for avdelingen i Nord-Norge (Kleiv, 2013).

Det viser seg at bemanningssituasjonen og personellfordelingen ble gjenstand for omfattende endringer allerede i løpet av første del av styrkebidraget. Seks av 11 operative flygere ved 339 Skvadron ble beordret bort fra avdelingen (ibid). Noen av flygerne ble beordret til andre deler av Luftforsvaret og noen til 720 Skvadron. Fra våren 2009 ble det dermed en stor utfordring å gjennomføre oppdraget i henhold til planen, med bare fem erfarne flygere tilgjengelig for å bemanne tre stillinger i Afghanistan til enhver tid. Det kan være at dette var kimen til en negativ spiral og vil derfor drøftes nærmere.

720 Skvadrons gjennomføring av oppdraget i Afghanistan, i perioden oktober 2008 til april 2009, gikk parallelt med at avdelingen også opprettholdt beredskap hjemme. Det var mulig å gjøre fordi avdelingen hadde fått tilført flere operative flygere. Mot fem erfarne flygere i nord, var det 13 erfarne flygere i sør.

Den store personellmessige utfordringen kom altså i mai 2009, da det ikke lenger var mulig å gjennomføre styrkebidraget avdelingsvis med den bemanningen som faktisk var tilgjengelig. For 339 Skvadron ble alle nasjonale oppdrag lagt på is allerede våren 2008 (ibid). Belastningen på personellet i forbindelse med gjennomføring av både beredskap og deployeringer til Afghanistan, medførte at det heller ikke for 720 Skvadron lot seg gjøre å opprettholde samtidighet i oppdragene. Fra sommeren 2009 ble derfor også de nasjonale oppgavene i Sør-Norge lagt til side (NOU 2012:14, s. 292).

Denne utviklingen, sammen med forlengelser av oppdraget i Afghanistan – uten noen klar ende i syne, kan ha vært blant årsakene til ytterligere bemanningsflukt fra miljøet (Bentzrød, 2009). Samtlige respondenter med tilknytning til det taktiske helikoptermiljøet viser til at belastningen underveis i oppdraget, med gjentatte deployeringer, uforutsigbarhet og risiko, medførte at mange flygere søkte seg bort fra miljøet, eller sluttet etter avtjent plikttjeneste.

Erfaringsnivå 2010 (Arbeidsgruppe, 2010)

Figuren over viser personellsituasjonen for Bell 412 miljøet i 2010, etter to år i Afghanistan og med full stans i alle nasjonale oppdrag. Antall erfarne flygere er mer enn halvert, sammenlignet med tallene fra 2008. Samtidig er antallet flygere under utsjekk nesten fordoblet.

Det kan hevdes at kombinasjonen av disse to utviklingstrekkene la et betydelig press på de erfarne flygerne, som både måtte holde oppdraget i Afghanistan gående, og som samtidig også skulle utdanne nye flygere slik at belastningen i NAD kunne reduseres.

«Det skjedde jo ikke noe i Afghanistan før det først skjedde noe her hjemme. Det var en kjempeutfordring» (Melby, 2013).

Belastningen var sammensatt av flere faktorer. Basert på egne observasjoner kan det hevdes at press og bekymring fra familie var fremhevet av mange. Særlig ble dette fremtredende etter hvert som oppdraget i Afghanistan trakk ut i tid, tilsynelatende uten noen konkret tidsavgrensning eller definert slutttilstand.

Major Esben Melby (2013) trekker frem at han, som leder for plangruppen ved første deployering og som sjef for 339 Skvadron underveis, ble godt kjent med de mange utfordringene, frustrasjonen og «støyen» i miljøet. Som sjef for NAD mot slutten av styrkebidraget erfarte han imidlertid at det ikke ble gitt uttrykk for den samme frustrasjonen mens personellet var i Afghanistan. Der var det roligere, og personellet var sterkt fokusert på å løse oppgaven på best mulig måte: «[...] det [var] helt tydelig å se hvor «krigen» egentlig var. Og det var ikke i Afghanistan, det var her hjemme det var støy og uro [...]» (ibid).

Det kan derfor hevdes at den opplevde belastningen utløste en negativ spiral. For hver medarbeider som «kastet inn håndkledet» økte belastningen på de gjenværende, som i sin tur medførte at nye ga etter for presset og søkte seg bort fra miljøet (ibid).

Flygeres lange plikttjeneste etter endt utdanning i USA innebærer at det bare er seniornivået ved skvadronen som kan slutte sin tjeneste i Luftforsvaret. Det er også på dette nivået at flygerne stiller sterkest i konkurranse med øvrige søkere til flygerstillinger i andre deler av Luftforsvaret, som for eksempel Redningstjenesten. Samtidig er det på dette nivået at den viktigste kompetansen og erfaringen hviler – resultatet av mange års investering fra skvadronens side. Det er ofte personellet på vingsjef- og nestvingsjefnivå som besitter instruktørkvalifikasjoner, som innehar kvalifikasjoner som prøveflyger og formasjonsleder for store helikopteroperasjoner. Det norske helikoptermiljøet kom relativt raskt til en situasjon der det ikke var mulig å fortsette med nasjonale oppgaver samtidig som de også skulle drive operasjonene i Afghanistan, og utdanne nye flygere som kunne støtte utførelsen av NAD-oppgaven. Ved tidligere deployeringer, av varighet på opptil om lag ett år, kunne de to skvadronene tone ned styrkeproduksjonen hjemme underveis, uten at dette hadde spesielt store konsekvenser (Kleiv, 2013). Med et pågående oppdrag som varer over mange år er ikke dette mulig uten at det medfører en betydelig svekkelse av den nasjonale operative evnen. Dersom kompetanse- og erfaringstapet passerer et visst punkt kan det sågar hevdes at en regenerering av skvadronens spesialkompetanse vil være svært vanskelig, eller i noen tilfeller umulig fordi kritisk kompetanse er tapt i gjennomtrekken av personell gjennom perioden.

Forsvaret benyttet sin adgang til å beordre personell til tjeneste i Afghanistan, uten villighet, i henhold til «Lov om personell i Forsvaret» (2004). Beordring til slik tjeneste på en slik måte kan oppleves som dramatisk fordi personell blir kommandert til stridsoperasjoner uten at den enkelte har gitt noe samtykke til dette. Særlig kan det for familiene og pårørende, oppleves som en frihetsberøvelse og tvungen eksponering for risiko.

På den annen side kan en slik beordring være enklere å forholde seg til enn at den enkelte tjenestemann/-kvinne skulle ha et *ønske* om å delta i stridsoperasjoner langt hjemmefra. Ved bruk av beordringssystemet løftes ansvaret fra skuldrene til den enkelte, opp på det militærstrategiske og politiske nivå, der beslutningen om deltagelse er tatt.

Rasmussen (2013), Melby (2013) og Kleiv (2013) trekker alle frem en slik tilnærming som positivt, selv om det også vises til at enkelte har valgt å avslutte sin tjeneste på grunn av gjentatte beordringer til Afghanistan.

En ulempe ved denne fremgangsmåten kan være at personell som har sterke ønsker om ikke å delta i et avgrenset tidsrom, men allikevel *må*, kan velge å slutte i Forsvaret fremfor å ta belastningen. En fordel kan imidlertid være at styrkebidraget lettere kan settes sammen basert på

Forsvarets behov for kompetanse – og ikke er prisgitt en mer tilfeldig sammensetning basert på en søkerliste av frivillige innenfor en gitt tidsperiode. Det kan også være en fordel for personellet at ansvaret for at den enkelte reiser til et stridsområde klart legges på Forsvaret, og ikke påhviler den enkelte.

Et forhold som kan ha hatt stor påvirkning på personellsituasjonen er at styrkebidragets varighet ikke var kjent. I den opprinnelige planen skulle oppdraget vare i 18 måneder (Johansen & Johnsen, 2008), men ble forlenget flere ganger med ett år av gangen (Forsvarsdepartementet, 2009). Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at nødvendige tiltak, for å snu den negative personellmessige trenden, ble iverksatt senere enn de muligens ville ha blitt, dersom det var kjent at bidraget skulle vedvare over lengre tid.

Blant tiltakene som ble iverksatt var utdanning av flere helikopterflygere, overføring av flygere fra andre kategorier (kampfly, transportfly og andre helikoptertyper) og en generell økning i hjemmelen for antall besetninger ved de to skvadronene. Oberstløytnant Tom Erik Selstad, som er sjef for «Faggruppe Helikopter» ved Luftoperativt Inspektorat (LOI) uttaler at det ble hjemlet en økning fra 24 til 32 besetninger i miljøet totalt (disse tallene inkluderer besetninger under utsjekk, uerfarne og erfarne) – et måltall som først ble oppnådd høsten 2012, like før tilbaketrekning av styrkebidraget var et faktum (Selstad, 2013).

Det kan dermed hevdes at tiltakene etter hvert ga effekt, samtidig som samarbeidet med den amerikanske helikopteravdelingen også tillot Norge å redusere antallet besetninger fra tre til to. Reduksjonen var mulig fordi den amerikanske avdelingen og NAD kunne dekke opp for hverandre dersom det skulle oppstå akutte personellmessige problemer. Reduksjonen i antallet besetninger i Afghanistan bidro også til å redusere belastningen og frigjøre ressurser for ytterligere styrkeproduksjon i Norge.

Status etter avsluttet oppdrag i Afghanistan kan dermed hevdes å være at miljøet igjen er fullt oppsatt personellmessig, men at det generelle alders- og erfaringsnivået er lavt fordi belastningen bidro til stor gjennomtrekk mens oppdraget i Afghanistan pågikk.

Ifølge Selstad (2013) skal utfordringen, ved styrkebidragets slutt, ligge i at det er *for mange* flygere i miljøet i forhold til tilgjengelig flytid. Problemet skal ha sin begrunnelse i at en del av flytimeproduksjonen ble dekket over budsjettet for internasjonale operasjoner så lenge NAD pågikk. Denne kostnaden er det ikke rom for å absorbere innenfor Luftforsvarets budsjett, slik at antallet årlige flytimer som kan produseres derfor er redusert. På grunn av denne reduksjonen i tilgjengelige flytimer, er det derfor foretatt en rekke frabeordringer av flygere til stabstjeneste og

skoler, samt enkelte overføringer til andre skvadroner i Luftforsvaret (ibid). Selstad fremhever videre at tjenesten i denne perioden skal virke som en investering i fremtiden for den enkelte flyger og for Luftforsvaret.

Dette sammenfaller også med at personelloppsetningen ble redusert tilbake til nivået før NAD (ibid). Rasmussen (2013) indikerer at det også skal være sannsynlig at det kan komme en ytterligere reduksjon i antall besetninger, ned mot 20 totalt.

Et viktig spørsmål er derfor hvordan det personellmessige aspektet påvirker de nasjonale oppgavene.

4.1.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver

På hvilken måte kommer de personellmessige utfordringene til uttrykk for miljøets evne til støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet?

Det kan hevdes at det generelt lave alders- og erfaringsnivået, med en lav andel flygere og besetninger som har direkte erfaringer fra samvirke, er et uheldig utgangspunkt for god støtte til Hærens styrker, Forsvarets spesialstyrker og politiet. En årsak til dette kan være at støtten særlig til Forsvarets spesialstyrker og politiet krever et høyt erfaringsnivå (Selstad, 2013).

Politioverbetjent Helge Mehus (2013), som er nestkommanderende for Beredskapstroppen ved Oslo politikammer begrunner dette med behovet for godt håndverk og kunnskap om støttet avdelings operative behov, operasjonskonsept og planleggingsprosedyrer. Kombinasjonen av disse forholdene innebærer at besetningene nødvendigvis må ha noe fartstid for å akkumulere nødvendig kunnskap og ferdigheter.

339 Skvadron på Bardufoss løser primært oppdrag til støtte for Hæren, selv om avdelingen også støtter Forsvarets spesialstyrker og har innført nasjonal beredskap for å kunne bistå politiet (St. meld nr. 21, 2013, s. 87). Hæren opererer normalt med relativt store styrker. For å støtte Hærens operasjoner er det derfor behov for å fly i store formasjoner og kunne operere i mørke.

Formasjonsledere for flere helikoptre er normalt svært erfarne flygere. En jevn alders- og erfaringsfordeling er derfor en viktig faktor for å opprettholde en slik kapasitet over tid. Det kan selvfølgelig la seg gjøre å drive slike operasjoner med bare erfarent personell, men det kan ikke la seg gjøre med bare uerfarent personell. Major Jan Helge Dale (2013), som er nestkommanderende i 2. Bataljon, gir uttrykk for at det taktiske helikoptermiljøets vilje og evne til å operere i mørke ser ut til å ha blitt styrket etter oppdraget i Afghanistan, selv om både han og Kleiv (2013) fremhever at miljøet har en redusert kapasitet på større formasjoner enn før NAD.

720 Skvadron har primært hatt fokus på å løse oppdrag for politiet og Forsvarets spesialstyrker, selv om skvadronen også støtter andre avdelinger. Som vi har sett, har 720 Skvadron i Sør-Norge en generelt bedre tilflyt av erfarent personell enn avdelingen i nord. For dette oppdraget er et høyt erfaringsnivå så viktig at det har vært nødvendig å prioritere erfarings sammensetningen på en slik måte at det har hatt negative konsekvenser ved 339 Skvadron for å sørge for et tilstrekkelig høyt nivå ved 720 Skvadron (Selstad, 2013).

Det kan synes som at et ensidig fokus på oppdraget i Afghanistan kan ha påvirket helikoptermiljøets muligheter til kontinuerlig å samvirke med spesialstyrkene i negativ forstand. Totalt sett i miljøet har det kommet mange nye flygere inn, som ikke har deltatt i samvirke med spesialstrykemiljøet tidligere.

Imidlertid er personelloppsetningen slik at helikoptermiljøet på Rygge, som har tettest samvirke med Forsvarets spesialstyrker og Beredskapstroppen i politiet, også har høyest gjennomsnittserfaring. I dette miljøet er altså et lavt innslag av personell som ikke hadde vært med på operasjoner med Forsvarets spesialstyrker før NAD. De alle fleste har, med andre ord, relevant erfaring men trenger å gjenoppfriske kunnskapene.

Det kan kanskje være nærliggende å hevde at det er overvekt av personell med høy ansiennitet ved avdelingen i Sør-Norge fordi hoveddelen av den norske befolkning har en tilknytning til landsdelen. Forsvaret legger dessuten opp til et system med jobbsøknad som baseres på den enkeltes ønsker fremfor beordring basert på forsvarets behov. Selstad fremhever imidlertid at dette har vært en bevisst policy for å sørge for at støtten til spesialoperasjoner og håndhevelsesbistand inneholdt tilstrekkelig erfaringsballast (Selstad, 2013). Rasmussen (2013) antyder at det kreves 10 erfarne besetninger for å opprettholde nasjonal beredskap på Rygge.

Den nasjonale beredskapen som er innført for 339 Skvadron i nord, omfatter kun støtte til politiet innenfor administrativ bistand. Samtidig er det tatt politisk forbehold om at den nasjonale beredskapen på Bardufoss kan settes til side for andre, høyere prioriterte, militære oppgaver (St. meld nr. 21, 2013, s. 87). Dette er altså en lavere ambisjon og fordrer således ikke det samme erfaringsnivået for personellet som beredskapen i sør .

Så lenge det er en balanse, og relativt jevn fordeling i erfaringsnivået, kan det hevdes at 339 Skvadron kan gjennomføre sine pålagte oppdrag. 339 Skvadron er, med andre ord, ikke like avhengige av et høyt alders- og erfaringsnivå som 720 Skvadron.

Alle respondentene fra brukeravdelinger understreker viktigheten av forståelse for hverandres utfordringer og operasjonskonsept. Dette kan vanskelig oppnås på annen måte enn ved jevnlig

samvirke og interaksjon, og ved en viss grad av kontinuitet ved begge avdelinger. Som for mange andre situasjoner, trekkes personlig engasjement og etablering av relasjoner frem som helt vesentlig for utførelsen av oppgaven (Dale, 2013).

Gjennom tiden helikoptrene har vært opptatt med oppdraget i Afghanistan, har det foregått en relativt stor utskifting av personell. Særlig har dette gjort seg gjeldende ved 339 Skvadron. Samtidig har NAD også bidratt til at helikoptermiljøet har hatt direkte interaksjon med deler av Hæren, i Afghanistan, gjennom hele perioden. Slik interaksjon kan ha bidratt til å knytte og vedlikeholde personlige relasjoner på tvers av forsvarsgrenene, og dermed bidratt til å ha gjort det enklere å reetablere et godt samarbeid i Norge etter avsluttet oppdrag i Afghanistan.

4.1.3 Delkonklusjon

Styrkens personelltilgjengelighet var god ved NAD-oppdragets begynnelse i april 2008.

Underveis i oppdraget har vi sett at personellsituasjonen gradvis ble sterkt svekket, men at den så har tatt seg opp igjen mot slutten av perioden.

Alt i alt kan det dermed synes som at personellsituasjonen kun er marginalt svekket i forhold til situasjonen før 2008. Svekkelsen ligger hovedsakelig i at det er få flygere igjen med mye erfaring. Aldersnivået har, med andre ord, forflyttet seg nedover. Dette kan imidlertid, på sikt, medføre en jevn og god alders- og erfaringsfordeling i miljøet.

Selv om det ikke er hold for å konkludere med at personellgjennomstrømningen skyldtes Afghanistan-oppdraget alene, synes det rimelig å anta at NAD-oppdraget hadde en sentral rolle i utviklingen. Flere av respondentene understreket også at styrkebidraget medførte en betydelig påkjenning på personellet og deres familier, og at belastningen dermed bidro til at flere ønsket å tjenestegjøre andre steder enn i det taktiske helikoptermiljøet.

Den opprinnelige omfordelingen internt mellom de to skvadronene, og ambisjonen om å opprettholde nasjonal beredskap i sør, selv etter at alle oppdrag for avdelingen i nord var terminert, kan se ut til å ha startet en uheldig spiral i personellutviklingen.

Det kan hevdes at det var vanskelig å gjøre langsiktige vurderinger (og dermed tiltak) basert på relativt kortsiktige planhorisonter. Oppdraget skulle opprinnelig ha 18 måneders varighet, men ble forlenget med ett år, så ett år til, før det ble gitt uttrykk for at helikoptrene sannsynligvis ville være i Faryab så lenge Norge hadde soldater der.

Blant tiltakene som ble iverksatt for å sørge for tilstrekkelig antall operative besetninger, var en utvidelse av bemanningen ved 339 og 720 Skvadron.

Bemannings situasjonen ved oppdragets begynnelse burde ha vært tilstrekkelig robust for gjennomføring av NAD alene, dersom ressursfordelingen hadde vært mer balansert mellom skvadronene, eller dersom man hadde valgt å se miljøet under ett på et tidligere tidspunkt.

Omrokkingen som miljøet var vitne til allerede fra 2008, kan også indikere at en øket bevissthet rundt samtidighetsutfordringene, ved både å gjennomføre NAD oppdraget og samtidig opprettholde beredskap på Rygge, kunne ha bidratt til å unngå den negative personellutviklingen.

På grunn av den negative personellutviklingen, kan det synes som at Bell 412 miljøet har hatt et unødvendig stort behov for å regenerere egen styrke underveis i oppdraget.

Personellgjennomstrømningen medførte at det ikke var mulig å trene på andre forhold enn de som var direkte relevante for oppdraget i Afghanistan. Styrkens evne og kapasitet til å støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet, kan dermed sies å være noe redusert eller svekket i forhold til situasjonen før oppdraget tok til i 2008.

Det er derfor grunn til å anta at flere mannskaper, eller større avdelinger, måtte ha vært tilstede i det taktiske helikoptermiljøet før deployering til Afghanistan fant sted, for å kunne opprettholde samtidighet med både NAD i Afghanistan og beredskap på Rygge over tid. Det kan derfor sannsynliggjøres at en noe mer robust personelloppsetning, i seg selv, kunne ha bidratt til å redusere avgang og gjennomstrømning i miljøet.

Imidlertid kan det synes som at lærdommer av disse forholdene ikke kommer til uttrykk i handling, ettersom det allerede i 2012 ble gjennomført en reduksjon i bemanningsoppsettet ved de to skvadronene, tilbake til nivået før 2008. Dette indikerer at opprettholdelse av nasjonal beredskap i Sør-Norge, samtidig som miljøet skal kunne bidra i et potensielt nytt oppdrag utenlands, av tilsvarende omfang som NAD, kan virke vanskelig å gjennomføre.

4.2 MaterieII

Oppdateringene vil gi vesentlig bedre kapasitet på våre Bell 412 helikoptre. Dette er viktig for ulike militære oppdrag. Det vil også komme helikopterberedskapen som nylig ble etablert for å støtte samfunnets og politiets behov her hjemme til gode [...] (Forsvarsdepartementet, 2011b).

Flere av respondentene fremhever at styrkebidraget i Afghanistan var godt utrustet i forhold til andre helikopteravdelinger som det var naturlig å sammenligne seg med.

Særlig ble helikoptrenes meget gode egenbeskyttelse mot varmesøkende missiler trukket frem som viktig. Detaljene vedrørende plattformens motstandsdyktighet er gradert informasjon, men utstyrskombinasjonen har gitt besetningene stor tillit til den beskyttende effekten (FFI, 2010, s.

32). På spørsmål om egenbeskyttelsen mot varmesøkende våpensystemer, svarte major Kleiv kort og godt at: «412'en er i verdensklasse» (Kleiv, 2013).

Forholdene i operasjonsområdet, med sterk varme og store mengder finkornet sand, påvirker materiellet med tanke på slitasje. I forkant av styrkebidraget var det knyttet stor usikkerhet til hvordan helikoptrene ville klare seg under slike forhold, og det var en forventning om at slitasjen ville være svært høy.

4.2.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan

Flere av oppgraderingene (satellitradioer, ytelsesoppgradering, seter og våpen) var en del av et prosjekt som hadde til hensikt å modernisere den delen av Bell 412 flåten som skulle utføre oppdrag for Forsvarets spesialstyrker. Selv om flere av oppgraderingene ikke hadde sin opprinnelige begrunnelse i etableringen av styrkebidraget i Afghanistan, er det imidlertid sannsynlig at oppdraget bidro til å fremskynde oppdateringene. Modifikasjoner på fly og helikoptre er ofte omfattende fordi det settes svært strenge krav til beregninger, prosedyreutarbeidelser og dokumentasjon. Årsaken til dette er at konsekvensene kan være svært dramatiske dersom noe skulle skje med et fly eller helikopter i luften.

Fordi modifikasjoner er såpass ressurskrevende, fordrer det prioritet i forhold til andre konkurrerende oppgaver. Denne prioriteringen varierer avhengig av viktigheten ved utførelsen av oppgavene for den enkelte plattformen. Mens NAD oppdraget pågikk hadde Bell 412 svært høy prioritet (Selstad, 2013).

Oppgradering fra SP til HP versjon av Bell 412 helikopteret ga en generell og markant ytelsesforbedring. Dette kunne i praksis bety at helikopteret kunne medbringe mer drivstoff, mer last, eller kunne operere med større sikkerhetsmargin. En ulempe med oppgraderingen var imidlertid at den kom på et tidspunkt hvor det var stort behov for tilgjengelige helikoptre hjemme, for å sikre tilstrekkelig styrkeproduksjon mot oppdraget i Afghanistan (Melby, 2013). I tillegg kan det hevdes at oppgraderingen også medførte noen komplikasjoner for styrkebidraget, fordi den nye versjonen hadde et annet vedlikeholdsopplegg enn den tidligere versjonen.

Nye hovedkomponenter, som transmisjoner, kan ha en tendens til å produsere noe metallspen i oljen. Normalt vil et helikopter lande umiddelbart, og utføre kontroller, dersom det kommer en indikasjon på spen i oljen. I Afghanistan kan imidlertid et slikt valg ofte innebærer høyere risiko enn å fortsette flyging til egen base. Det er også nødvendig å ta med at helikoptrene i Afghanistan ofte hadde kritisk skadde pasienter om bord, og at det hastet med å komme frem til kirurgisk personell. På den ene siden kunne det derfor ha vært en fordel om helikoptrene hadde

operert en stund i Norge, etter modifikasjonen, før de ble sendt til Afghanistan. På den annen side er det positivt at styrkebidraget hadde så høy prioritet at helikoptrene ble sendt dit så snart modifikasjonen var fullført.

Satellitradio er en modifikasjon som har størst anvendelse ved deltagelse i internasjonale operasjoner der det finnes dedikert tilgang på satellitt. Slike satellitter ligger normalt i geostasjonær bane, og er derfor lokalisert nær ekvator. Dess lengre fra ekvator man opererer, dess vanskeligere vil det være å kommunisere via satellitten. Radioen er imidlertid anvendelig i et bredt spekter av frekvenser, og er av den grunn allikevel en markant forbedring i forhold til tidligere radiokonfigurasjon.

I tillegg til satellitradio, ble det innmontert lett feltradio (LFR) i helikoptrene. LFR er en mindre versjon av den norske Multi-Rolle Radioen (MRR) som ble anskaffet ved årtusenskiftet. LFR ga besetningene mulighet til å kunne kommunisere kryptert med norske bakkestyrker i Afghanistan, og var således en viktig modifisering. Radioen kan benyttes i samtlige helikoptre.

Oppgradering av pansrede seter har gitt øket trygghet for besetningene under operasjonene i Afghanistan. De nye setene skal gi bedre beskyttelse mot beskytning fra småvåpen på bakken, eller splinter fra eksplosjoner på bakken eller i luften. I tillegg skal de nye setene gi langt bedre overlevelsessevne ved havari, ved at de har større evne til å absorbere energi enn de gamle setene hadde. Denne modifikasjonen styrker overlevelsessevnen for besetningen og kan dermed bidra til en reduksjon av risiko, der det foreligger en trussel fra bakken. Setene er installert i alle Luftforsvarets Bell 412.

Det kan hevdes at innføringen av dørmonterte våpen var en premiss for operasjoner i Afghanistan. Ingen andre nasjoner opererer militære helikoptre i Afghanistan uten slik form for egenbeskyttelse. Egenbeskyttelse er det sentrale begrepet, fordi våpensystemet har begrenset grad av presisjon, men fungerer utmerket for å legge nedholdende ild mot et område. På den ene siden kan bevæpning av helikoptrene hevdes å gi plattformen en mer kombattant signatur og derved bidra til å skape frykt og usikkerhet blant befolkningen. Det kan også hevdes at bevæpningen kan bidra til å fremprovosere en uønsket eskalering, fra en motstanders side, fremfor å virke dempende.

På den annen side har styrkebidraget i Afghanistan operert med slike våpen gjennom hele den fire og et halvt år lange perioden uten at skudd har vært avfyrt mot mennesker på bakken. Dette kan være en klar indikasjon på at den avskrekkende effekten faktisk virker preventivt og dempende, og ikke er en kilde til eskalering.

Helikoptrene har også fått bedret selvforsvar mot varmesøkende missiler. Den positive effekten av dette er dog mer en funksjon av hvor operasjonen finner sted, og hva som er trusselen der, enn hvem helikoptrene støtter under operasjonen. Også denne modifikasjonen er gjennomført på samtlige 18 helikoptre.

Ambulansetrustningen ble modifisert som en direkte konsekvens av oppdraget i Afghanistan. Hovedhensikten med modifikasjonen var å spare vekt og å gjøre inn- og utlasting av pasient så rask og effektiv som mulig.

Oberst Espen Arntzen (2013), som var sjef for den norske PRT-styrken i 2008 da helikopterbidraget ble sendt til Afghanistan, understreker at Hæren har sett viktigheten av det medisinske evakueringsoppdraget i Afghanistan. Han vurderer det som utenkelig å sende norske soldater til konfliktområder, i fremtiden, uten at en slik kapasitet er på plass.

Operasjonene i Afghanistan viste at helikoptrene mestret de vanskelige forholdene bedre enn forventet. Selv om varme og sand påvirket ytelse og evne til å løse oppdrag, var slitasjen overraskende lav. Alle de norske helikoptrene som har operert i Afghanistan er tilbake i Norge og benyttes daglig.

4.2.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver

Hvordan har så dette påvirket evnen til å løse de nasjonale oppdragene?

Generelt kan det hevdes at ytelsesoppgraderingen etter Afghanistanoppdraget vil kunne forbedre helikopterets evne til å løse nasjonale oppdrag i alle sammenhenger, om det er for Hæren, Forsvarets spesialstyrker, politiet eller andre aktører.

Så langt har seks helikoptre blitt oppgradert fra SP til HP. Dette var rammen for det opprinnelige oppgraderingsprosjektet, knyttet til støtten til Forsvarets spesialstyrker. Ettersom samtlige av de seks oppgraderte helikoptrene er lokalisert ved 720 Skvadron, kan det se ut til at denne fordelingen hovedsakelig vil være en forbedring ved støtte til Forsvarets spesialstyrker og politiet. Det ser ikke ut til at oppgradering av disse seks helikoptrene vil kunne gi noen praktisk effekt for den nasjonale støtten til Hæren. Det er dog vedtatt at ytterligere ti helikoptre skal oppgraderes fra SP til HP (Forsvarsdepartementet, 2011a). Så langt har imidlertid ingen av disse påbegynt oppgraderingen. En mulig årsak til at oppgraderingen ikke har blitt videreført er at Bell systemet ikke når opp i prioritet for ressursbruk i konkurranse med andre plattformer, som Sea King og NH-90, til bruk i nasjonale oppdrag som Redningstjenesten og Kystvakten (Selstad, 2013).

På grunn av satellittenes geostasjonære baner er det sannsynlig at satellittradiosystemet, i størst grad, kan bidra ved løsning av oppdrag for Hæren eller Forsvarets spesialstyrker utenfor landets

grenser, og i mindre grad for nasjonale oppdrag. Satellitradioen var en del av det tidligere omtalte oppgraderingsprosjektet for Forsvarets spesialstyrker, slik at radioen kun er installert på de seks helikoptrene som så langt har gjennomgått ytelsesoppgraderingen til HP.

Lett feltradio modifikasjonen er gjennomført slik at radioen kan monteres i samtlige helikoptre. Denne radioen har stor og positiv virkning på støtte til Hæren, men gir i liten grad effekt utover det, fordi dette spesifikke sambandssystemet i liten grad benyttes av andre enn Hærens styrker.

Det finnes ingen god enhetlig sambandsløsning for kryptert kommunikasjon med politiet. Dette er en kapasitet som etterspørres av politiet, og som er viktig for å bedre evnen til samvirke mellom Forsvaret og politiet ved aksjoner i henhold til bistandsinstruksen (Mehus, 2013).

I Forsvarssjefens årsrapport for 2011 (2011, s. 14) fremgår det følgende: «Når et nasjonalt nødnett er etablert, vil Forsvaret få en bedre evne til å utveksle informasjon med andre». Nødnett har vært under utvikling siden 1995 (Storrøsten, 2012), og det er usikkert når, eller om, radioene vil bli innmontert i Bell helikoptrene. Selv for redningshelikoptrene, som kommuniserer med ulike nødetater på en daglig basis, ser det ikke ut til at innmontering av nødnett kan finne sted før i 2014 (Ekroll, 2013). Det kan derfor ta tid før en slik løsning er på plass for Bell helikoptrene.

Setemodifikasjonen er, som tidligere nevnt, ment å gi besetningene øket sikkerhet og overlevelse ved beskytning og havari. Indirekte kan denne modifikasjonen dermed hevdes å bidra til øket vilje og evne til å drive operasjoner i områder med en trussel tilstede, og således gi en viss økt evne til å støtte både Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet, i nasjonal sammenheng.

Olav Kleiv (2013), som er nestkommanderende ved 339 Skvadron, fremhever at innføringen av våpen og skyttere har hatt en positiv effekt på miljøet, og at evnen til egenbeskyttelse inkorporeres i en stor bredde av operasjonene det trenes på. Det kan hevdes at innføringen av våpensystemet har endret måten miljøet tenker og gjennomfører nasjonale operasjoner på. På den ene side kan det være en ulempe at våpensystemet inkluderes i operasjoner i større grad enn strengt tatt nødvendig. Dersom et helikopter skal bære bevæpning og ammunisjon, kan det ikke samtidig medbringe personell eller last. Hver operasjon hvor bevæpning prioriteres, kan det dermed argumenteres for at antall tilgjengelige helikoptre for transport reduseres. På den annen side finnes det argumenter for at et kapabelt og robust selvforsvarssystem åpner for å gjennomføre operasjoner som tidligere ble vurdert som for risikable (ibid). Gjennom erfaring fra bruk av våpensystemet på helikoptre under operasjoner i Afghanistan har miljøet bygget erfaring og øket bevissthet om hva som er realistisk og ikke.

Det kan være mest nærliggende å tenke at operasjoner til støtte for Hæren og Forsvarets

spesialstyrker vil ha den største nytteverdien av denne modifikasjonen, selv om støtte til politiet også kan tenkes gjennomført i områder der det finnes en direkte trussel mot helikoptrene. En eventuell anvendelse av et slikt våpensystem i utførelsen av håndhevelsesbistand, særlig mot sivile norske statsborgere, vil imidlertid kunne skape både juridiske og etiske dilemmaer. Disse kan eksempelvis omfatte prinsipper om proporsjonalitet, og utfordringer knyttet til politiets våpeninstruks.

Den nye ambulansekonfigurasjonen kan, gjennom sin lettere vekt, bidra til bedret ytelse og/eller lengre rekkevidde enn tidligere ambulansekonfigurasjoner. Denne ombyggingen kan dermed hevdes å styrke evnen til å understøtte nasjonale oppdrag. Av de tre hovedaktørene som omtales i denne studien, vil det sannsynligvis være i støtte til Hæren hvor denne modifikasjonen vil gi størst effekt. For Hæren vil det kunne være aktuelt å støtte med dedikerte ressurser for medisinsk evakuering, slik som NAD-opdraget i Afghanistan. Denne typen støtte vil sannsynligvis i mindre grad være aktuell for politi og Forsvarets spesialstyrker, ettersom andre aktører, slik som redningstjenesten og luftambulansen, også vil kunne være tilgjengelige.

4.2.3 Delkonklusjon

Den materielle utviklingen rundt oppdraget i Afghanistan kan hevdes å ha gjort helikoptrene generelt bedre i stand til å løse nasjonale oppgaver sammenlignet med situasjonen før oppdraget i Afghanistan. Dessuten har modifikasjoner og oppgraderinger, underveis i helikoptermiljøets engasjement i Afghanistan, bidratt til en utvidelse av hva helikopterparken kan nyttes til i Norge. Forbedringer både i ytelse og egenbeskyttelse kan gi øket fleksibilitet og robusthet ved gjennomføring av operasjoner til støtte for Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet.

For det taktiske helikoptermiljøet er det ved støtte til Hæren og Forsvarets spesialstyrker at flest av oppgraderingene ser ut til å ha størst effekt, men at også støtten til politiet påvirkes positivt. Imidlertid har kun seks helikoptre gjennomgått ytelsesoppgraderingen til HP versjon. Selv om det er vedtatt at ytterligere 10 helikoptre skal moderniseres, er det uvisst når det vil være mulig å gjennomføre disse oppgraderingene. Dette medfører at miljøet opererer med minst to ulike konfigurasjoner som hver har litt ulike ytelsesbegrensinger, prosedyrer og vedlikeholdsordninger. For avdelingene som støttes kan dette bidra til at det blir vanskeligere å planlegge på en gitt avdeling eller helikopterkapasitet, fordi man ikke kan være sikker på om oppgraderte helikoptre er tilgjengelige eller ei.

Samtlige HP helikoptre er lokalisert ved 720 Skvadron i Sør-Norge, slik at de ikke er tilgjengelige for trening og støtteoperasjoner i Nord-Norge. Samtlige besetninger trener

imidlertid både i SP og HP simulator, og ulikhetene mellom de to konfigurasjonene skal ikke være større enn at utfordringen lar seg håndtere (Selstad, 2013). Samtidig er det sannsynlig at HP versjonen vil bli nyttet ved et eventuelt nytt utenlandsoppdrag. Derfor kan det hevdes at det er prinsipielt uheldig at mannskapet ikke trener med det materiellet som de vil benytte i skarpe situasjoner.

Innføringen av våpen på helikoptrene vil kunne bety omfattende endringer i hvordan helikoptrene anvendes til støtte for Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet i tiden som kommer. Erfaringene fra Afghanistan tilsier at egenbeskyttelsen kan ha preventiv effekt mot trusler fra bakken. Dette kan bety at helikoptrene kan anvendes i operasjoner, og under forhold, som tidligere var ansett som for risikable. Samtidig legger også våpenkonfigurasjonen beslag på helikopterskrog, som da ikke kan anvendes til transport eller andre oppgaver, slik at en grundig og nøktern vurdering av nødvendigheten av bevæpning kan være avgjørende.

4.3 Kompetanse

Helikoptermiljøet opparbeider seg imidlertid meget verdifull kompetanse gjennom deltakelsen ute, noe som på lengre sikt vil bidra til økt operativ evne også for løsning av oppdrag hjemme (Forsvarssjefen, 2011, s. 14).

Erfaringsnivået er omtalt under Personell-variabelen i punkt 4.1., mens erfaringenes konkrete innhold hører hjemme under Kompetanse-variabelen. Som nevnt tidligere, legges Lais definisjon av kompetanse til grunn for drøftingen: «Kompetanse er de samlede kunnskaper, ferdigheter, evner og holdninger som gjør det mulig å utføre aktuelle funksjoner og oppgaver i tråd med definerte krav og mål» (Lai, 2004, s. 48).

Evne kan defineres som en iboende mulighet til å gjøre noe (The Free Dictionary, 2013). Det kan hevdes at de iboende egenskapene, blant flygerne, siles gjennom seleksjonsprosessen, og i liten grad formes eller påvirkes gjennom erfaringer. For denne oppgaven kan det derfor argumenteres for at det er de øvrige tre delfaktorene, kunnskaper, ferdigheter og holdninger, som er de mest relevante.

Drøftingen vil vurdere nærmere måten kompetanseutviklingen har foregått i det taktiske helikoptermiljøet, og hvilke lærdommer som eventuelt kan trekkes fra perioden i Afghanistan.

4.3.1 Drøfting i kontekst av styrkebidraget i Afghanistan

Innenfor kompetansevariabelen er det, som det kanskje kan forventes, et sammensatt bilde som avtegnes. Sjef Faggruppe Helikopter ved Luftoperativt Inspektorat (LOI) gir uttrykk for at kompetansen i miljøet er relativt smal etter NAD. Han hevder at miljøet er «[...] ganske gode på

det som var relevant for Afghanistan – men bredden har blitt borte i stor grad» (Selstad, 2013). Han fremhever at det mangler kunnskap og ferdigheter innenfor områder som ikke har vært prioritert siden oppdraget i Afghanistan startet. Som eksempel viser han til trusler fra radarstyrte våpen, og hvordan man håndterer slike. Radarstyrte våpensystemer representerte ikke noen reell trussel i Afghanistan, og var derfor ikke et prioritert satsningsområde. Flere av de andre respondentene gir også forklaringer som styrker påstanden om at miljøets kompetanse er smalere enn før. Samtidig fremheves det at den kompetansen som nå besittes er av en annen karakter enn det som tidligere var normalt. Selv om kompetansen er smalere, kan det hevdes at den fremstår som dypere innenfor sitt område. Kleiv fremhever blant annet at grunnferdigheter er betydelig bedre enn før oppdraget i Afghanistan. I dette ligger også det som omtales som såkalt «grønn tjeneste», altså rene militære egenferdigheter. Han hevder at det eksisterer en større profesjonsbevissthet i skvadronsmiljøet, og gir uttrykk for at han føler at det har gått lettere enn forventet å returnere tilbake til en «normalsituasjon» i Norge (Kleiv, 2013).

Blant de mer erfarne flygerne i helikoptermiljøet hersker det en overbevisning om at det var mangfoldet i de ulike nasjonale oppgavene som ga muligheter til å utvikle et bredt spekter av ferdigheter, erfaring og kunnskaper (Melby, 2010). Det kan dermed synes som at det var nettopp denne bakgrunnen som gjorde det mulig å løse krevende oppdrag under helt andre geografiske og meteorologiske forhold. Gjennom sterk fokusering på et avgrenset område over mange år kan det dermed være en fare for at mye av kompetansen fra mangfoldet av tidligere oppgaver har forvitret.

Hvordan har så kompetanseutviklingen i det taktiske helikoptermiljøet vært, mens oppdraget i Afghanistan har pågått? Kleiv (2013) og Melby (2013) hevder at opplevelsen av kompetanseutviklingen mellom 2008 og 2012 grovt kan deles i to.

1. Den rutinerte delen av 412 miljøet, som opplevde Afghanistan-oppdraget som en innsnevring av oppgaver og fokus. Denne delen av miljøet var vant til et bredt spekter av oppgaver under krevende nasjonale, topografiske og meteorologiske forhold. Situasjonen etter avsluttet styrkebidrag ses på som en bare delvis retur til en pre-NAD tilværelse.
2. Den yngste delen av miljøet, som har «vokst opp» med Afghanistan-oppdraget har opplevd styrkebidraget som krevende og utfordrende, og de senere oppgavene, på hjemmebane, som en utvidelse av oppdragsporteføljen. Denne delen av miljøet var vant til stor fokus på ett spesifikt oppdrag, og ser utviklingen etter oppdragets avslutning som en utvidelse av oppdragsspekteret.

For militære avdelinger vil det være nærliggende å omtale styrkens oppdrag som virksomhetens mål. I forbindelse med oppdraget i Afghanistan ble dette målet veldig konkret definert.

Imidlertid kan det også hevdes at det ikke hadde ligget noe oppdrag om å kunne operere under slike forhold i oppdragsporteføljen til det taktiske helikoptermiljøet fra tidligere. Før avreise var det derfor knyttet stor usikkerhet til operasjonsområdet, til trusler og mottiltak, og til helikopterets og personellets evne til å møte utfordringene (Kleiv, 2013).

Gitt erfaringsfordelingen ved hjemmeavdeling, som ble drøftet under personellfaktoren i punkt 4.1.1, sett i sammenheng med de krevende forholdene i operasjonsområdet, var det naturlig å prioritere et høyt erfaringsnivå på flygerne som reiste ut den første tiden. Det er imidlertid ikke åpenbart at det lå noen kompetansemodell til grunn for dette utfallet.

Gjennom oppdragets varighet var det nødvendig å regenerere styrken. Det var også ønskelig å oppnå en fordeling av belastningen på så mange som mulig, innenfor en akseptabel risiko. Det kan dermed argumenteres for at erfaringene fra de første periodene i Afghanistan bidro til å sette veldig klare mål for virksomheten. Det handlet om å holde NAD gående. Alt annet ble sekundært. Dermed kan det hevdes at miljøet gjennomførte en kompetanseanalyse, etablerte en strategi og tiltaksplaner for å oppnå ønsket effekt innenfor de rammene miljøet selv kontrollerte. Det kan hevdes at implementeringen av kompetansetiltak omfattet all aktivitet ved skvadronene. Det ble fokusert fullstendig på trening som var direkte relevant for oppdragsløsning i Afghanistan, og overhode ikke på andre oppgaver (Melby, 2013). Hele denne vektleggingen av trening mot løsning av oppdraget i NAD kan det hevdes var basert på en fortløpende evaluering av oppdragsløsningen og erfaringer som miljøet opparbeidet underveis.

På en side kan det dermed synes som om det ble benyttet en bevisst og målrettet fremgangsmåte for kompetansestyring i miljøet.

På den annen side kan det hevdes at nettopp mangelen på konkrete mål og strategi for virksomheten før deployering gjorde at det ble nødvendig å iverksette slike tiltak – og at tiltakene kom som en reaksjon på omstendighetene mer enn at omstendighetene ble styrt gjennom mål og strategi.

Imidlertid kan det se ut som modellen som ble benyttet ga effekt. Det udiskutable erfaringsnivået som ble lagt til grunn i oppdragets tidlige faser ble etter hvert betydelig redusert. Fra et nivå på 1000 til 1500 flytimer som minimumserfaring ved oppdragets begynnelse ble det etter hvert akseptabelt å sende ut flygere som bare hadde opparbeidet 500 flytimer (Kleiv, 2013). På den ene side kan det hevdes at dette var en konsekvens av god og målrettet kompetanseutvikling over

noe tid. Evalueringen av tiltak fortløpende ga muligheter for innspill og endringer i treningsopplegget, og man erfarte at det var akseptabelt å redusere erfaringsnivået, gitt effekten av tiltakene. På den annen side kan det argumenteres for at aksept av reduksjonen i erfaringsnivå ble fremtvunget av den lave personelltilgjengeligheten.

Samtlige respondenter fra Bell miljøet ga tydelig uttrykk for at oppdraget i Afghanistan har påvirket miljøet, både på organisasjons- og individnivå. Det var påfallende at de alle trakk frem positive sider av hvordan denne påvirkningen kom til uttrykk.

Selstad (2013) fremhever at de unge flygerne ble «[...] bråvoksne [...]». Kleiv (2013) gir uttrykk for at oppdraget var det skarpeste som miljøet har deltatt i, og beskriver effekten på personellet nærmest som en «ilddåp». Rasmussen (2013) beskriver at operasjonene i Afghanistan var noe som samtlige, som deltok, vokste mye på. Han hevder videre at dette omfattet både organisasjonen og hver enkelt individuelt. Slike beskrivelser indikerer at utfordringene ved gjennomføringen av oppdraget i Afghanistan var betydelige, men at de samtidig ga en bekreftelse på miljøets faglige nivå og standard.

Hvordan har slike prøvelser påvirket team-følelse og samholdet i miljøet? På den ene siden kan Afghanistanoppdraget ha medført svært høy belastning på enkelte. Det finnes tilfeller der personell måtte reise ut på meget kort varsel, eller har blitt holdt igjen ute for å opprettholde operativiteten ved styrkebidraget. Dette kan ha medført at enkelte har blitt desillusjonert (Selstad, 2013). Det er nærliggende å tenke at de mest desillusjonerte kan ha vært blant dem som valgte å avslutte sin tjeneste i det taktiske helikoptermiljøet. På den annen side kan det være slik at å overkomme hindringer sammen, gjennom felles innsats, har bidratt til en følelse av stolthet og samhold (Kleiv, 2013). Melby (2013) fremhever at oppdraget har medført en bevisstgjøring i miljøet, av egne evner og muligheter. Han anfører at miljøet kan ha vært undervurdert her hjemme, men at oppdraget i Afghanistan var en anledning til å synliggjøre viktigheten av ressursen (ibid).

Selstad (2013) nevner at unge flygere, i etterkant av oppdraget i Afghanistan, innehar gode praktiske ferdigheter med tanke på håndtering av helikopteret og systemene om bord. Han fremhever imidlertid at de mangler en dypere forståelse av grunnlaget for taktikker, teknikker og prosedyrer, som han hevdet var mer fremtredende før NAD.

Både Rasmussen og Kleiv trekker frem at det eksisterer et tydelig skille mellom personellet som har vært med i Afghanistan, og de som ikke har det. Dette gir seg utslag ved at unge flygere, som ikke rakk å bli erfarne nok til å gjøre en innsats i Afghanistan, er blant de første til å rekke opp

hånden dersom det er snakk om potensielle fremtidige utenlandsoppdrag. Det kan dermed virke som den målbevisste treningen og forberedelse til deltagelse har bidratt til en profesjonell holdning i miljøet, og har gitt øket bevissthet omkring viktigheten ved slik deltagelse – spesielt med tanke på kompetansebygging og anseelse i miljøet.

4.3.2 Drøfting i kontekst av nasjonale oppgaver

Hva har så dette å si for miljøets evne til å løse de nasjonale oppgavene sammen med Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet?

Det kan være nærliggende å starte med hvor klare målene – eller oppdragene – for det taktiske helikoptermiljøet er. Beredskapen som er etablert både på Rygge og Bardufoss medvirker til at oppdraget om å støtte Forsvarets spesialstyrker og politiet fremstår som relativt klare (Rasmussen, 2013). For støtte til Hæren oppgis mål og oppdrag imidlertid som mindre konkret definert (Dale, 2013; Melby, 2013). En mulig årsak til dette kan være at Hæren ikke har fått drive samvirke med helikoptrene så lenge de har vært deployert til Afghanistan, siden det ikke har vært kapasitet til å drive tjenesten hjemme samtidig med operasjonene ute. Dette har imidlertid vært situasjonen for spesialstyrkene og politiet også, men det kan synes som at behovene for disse to aktørene kan være klarere og lettere avgrensbare enn de er i forhold til det samvirkemessige mangfoldet som hærens styrker representerer.

Arntzen viser dessuten til at de operative behovene Hæren måtte ha for helikopterressurser, dersom helikopter skulle være en primær kilde til mobilitet, ville langt overgå de totale tilgjengelige ressurser, og at en slik løsning derfor er urealistisk (Arntzen, 2013). Det finnes dermed grunn til å tro at det, ved å fremme konkrete og ambisiøse behov, finnes en risiko for at resultatet kan komme i direkte konkurranse med andre prioriterte satsinger innenfor egen forsvarsgren. Et annet perspektiv, kan være at kapasiteter som ligger i gråsonen mellom våpengrenene, slik som det taktiske helikoptermiljøet, kan ha problemer med å oppnå nødvendig grad av eierskapsfølelse på begge sider. Den taktiske helikoptertjenesten utføres av Luftforsvaret, men Luftforsvaret selv har ingen direkte bruk for tjenesten. Hæren, og de øvrige avdelingene som støttes, trenger tjenesten men driver ikke den. Det kan dermed hevdes at prioritering av slike fagområder lett kan falle mellom de velkjente stolene. Denne logikken understrekes også ved bruken av 333 Skvadron på Andøya, som har Sjøforsvaret som «primærkunde» til tross for at de selv tilhører Luftforsvaret (Klevberg, 2012, s.415).

Beredskap på både Rygge og Bardufoss kan hevdes å være en politisk konsekvens i etterspillet av terrorhandlingene den 22. juli 2011. Oppdragene for politi og Forsvarets spesialstyrker kan

åpenbart oppfattes som både viktig og givende. Imidlertid kan det argumenteres for at også disse, til en viss grad, er reaksjoner på hendelser. Det er altså lite som tyder på at det er en strategi som ligger bak, men snarere at det er en situasjon som har fremtvunget seg.

Under personellfaktoren ble det drøftet hvordan begrensninger i personelloppsetningen forårsaket nødvendigheten av å måtte prioritere mellom utenlandsoppdraget eller nasjonale oppdrag. Selv om personelloppsetningen økte i siste del av Afghanistan-oppdraget, er personellrammen for det taktiske helikoptermiljøet redusert tilbake til nivået før NAD mindre enn ett år etter at styrkebidraget er avsluttet (Selstad, 2013). I tillegg er det indikasjoner på at personellrammen vil reduseres ytterligere, som en konsekvens av økonomiske innsparingstiltak (Rasmussen, 2013). På den ene siden er det nok nødvendig å innfinne seg med at det ikke finnes midler til alt man skulle ønske seg. På den annen side kan det argumenteres for at kostnadene knyttet til reaktive fluktueringer, både i form av økonomiske kostnader ved hastetiltak, og personellkostnader i form av slitasje, motivasjon og avgang, også er svært høye. Dessuten kan den politiske fallhøyden være stor dersom det igjen skulle oppstå en konflikt mellom nasjonal beredskap og miljøets deltagelse i en internasjonal operasjon. Det vil derfor være vanskelig å drive kompetanseutvikling dersom det ikke samtidig er klart hva som skal gjøres. Dette forsterkes sannsynligvis ytterligere dersom ressursrammene heller ikke er klare og tydelige.

Selv om erfaring fra operasjoner i krigsområder ikke nødvendigvis er direkte relevant for å utføre støtte til Hæren, Forsvarets spesialstyrker eller politiet hjemme, kan det allikevel bidra til bedre muligheter for samvirke fordi miljøet har erfaring fra krevende og skarpe operasjoner. Det kan anses som et kvalitetsstempel i seg selv å ha gjennomført operasjoner under de krevende forholdene som eksisterer i en konflikt som i Afghanistan. Sett opp mot samvirke med Hæren og Forsvarets spesialstyrker kan bakgrunnen fra denne tjenesten gi grunnlag for gjensidig respekt og anerkjennelse, og bidra til god forståelse for hverandres utfordringer og behov, muligheter og begrensninger. Ved støtte til Hæren, i etterkant av oppdraget i Afghanistan, gir Dale (2013) uttrykk for at han opplevde det som enklere å samvirke med det taktiske helikoptermiljøet etter oppdraget i Afghanistan enn før oppdraget. Han fremhever at han opplevde en øket oppdrags- og risikovilje i helikoptermiljøet. Han hevder videre at han opplever at miljøet legger større vekt på detaljer i samvirke, og integrert planlegging av oppdragene enn før NAD (ibid).

Det er indikasjoner på at miljøets nærhet til bakkestyrkene i Afghanistan, samt oppdragets art – gjennom å hente ut sårede fra kamphandlingene – har gitt det taktiske helikoptermiljøet dypere innsikt i, og forståelse for, utfordringene som bakkestyrkene opplever under oppdrag. Det ser videre ut til at denne erfaringen har bidratt til en dypere innlevelse i støttet avdelings behov, og

dermed et bedre utgangspunkt for effektiv støtte. Beredskapstroppen i politiet gir, på sin side, også uttrykk for at samvirket er kommet godt i gang igjen etter avslutningen av oppdraget, men at Afghanistanoppdraget har gjort miljøet litt «rustent» innenfor oppgaver som innsettingsprosedyrer og ildstøtteplattform⁸ (Mehus, 2013).

Kunnskapen i miljøet kan dermed sies å ha blitt styrket innenfor egeninnsikt og evnen til å se støttet avdelings behov og utfordringer. På samme tid kan det hevdes at kunnskapen om konkrete detaljer i planleggingsrutiner og lignende har blitt noe svekket gjennom NAD oppdraget.

Rasmussen fremhever at erfaringene fra Afghanistan har bidratt til å øke bevisstheten rundt nødvendigheten av trening hjemme. Han viser til tiden i NAD, hvor det ble gjennomført drilltrening hele tiden for å forbedre prosedyrer og teknikker, redusere tidsforbruk og øke effektivitet (Rasmussen, 2013). Denne disiplinen, og viljen til å finslipe detaljer og terpe på oppgaver fremheves også av Kleiv, som hevder at NAD har bidratt til mer profesjonalitet i helikoptermiljøet, og dermed også øket realisme i treningen (Kleiv, 2013).

Internt i helikoptermiljøet kan erfaringene ha bidratt til at besetningene har øket tiltro til egne vurderinger, fordi de har bestått sin prøve under reelle operasjoner i et stridsområde.

4.3.3 Delkonklusjon

Det kan argumenteres for at både kunnskaper og ferdigheter innehar et behov for en grad av kontinuitet for å opprettholdes – og at de av den grunn kan omtales som ferskvare.

Tilbakemeldingene fra respondentene viser, som man kanskje skulle forvente, at oppgaver som er trent på underveis fungerer bedre enn oppgaver som ikke ble prioritert. Samtidig virker det som at de områdene som *har* blitt vektlagt har gitt svært god avkastning på investeringen. Med det menes at de kunnskaps- og ferdighetsområdene som miljøet har trent mye på underveis, har bidratt til en utvikling som strekker seg utover de respektive funksjonsområdene.

Innenfor kunnskapsområdet kan det hevdes at helikoptermiljøet nå evner å sette seg dypere inn i støttet avdelings behov og utfordringer, basert på det tette samarbeidet med bakkestyrkene i Afghanistan og NAD-oppdragets kritiske karakter. Med dette utgangspunktet skulle forholdene ligge bedre til rette for fremtidig samvirke med Hæren enn tilfellet var før NAD. Støtten til Forsvarets spesialstyrker og politiet har ikke hatt den samme grad av interaksjon underveis, slik at evnen til å støtte disse aktørene kan kreve noe mer samtrening før det oppnås et tilstrekkelig høyt nivå. Planleggingsprosesser og prosedyrer innenfor disse operasjonene er også mer

⁸ Ildstøtteplattform er et begrep for anvendelse av helikopteret som plattform for skarpskytter fra politiet eller Forsvarets spesialstyrker. Dette skiller seg fra helikoptrenes egne våpen for egenbeskyttelse, som er langt mindre presise.

stringente og detaljerte, slik at disse aspektene også bidrar til behov for større grad av samvirketrening.

Også innenfor ferdighetsområdet kan det synes som at det er en sammenheng mellom oppgavene i Afghanistan, tilbakemeldinger fra miljøet, og støttede avdelinger her hjemme.

Grunnferdighetene, som går på grunnleggende militære ferdigheter samt ferdigheter i å håndtere helikopteret innenfor plattformens prestasjonsbegrensninger, er bedre enn 2008. Samtidig finnes det flere andre ferdighetsområder, slik som operasjoner i større formasjoner eller operasjoner i områder med trussel fra radarstyrte våpen, som det ikke har vært trent særlig på i perioden, hvor nivået fremstår som lavere i 2013 enn før 2008.

Ett av de mest interessante funnene kan imidlertid være at holdningene i miljøet har gått i retning av øket profesjonalisering. Respondenter, både i og utenfor miljøet, beskriver miljøet som løsningsorientert, motivert for samvirke, opptatt av detaljer og forståelse, og med en sunn grad av oppdrags- og risikovilje. Med andre ord, kan det hevdes at kompetansen fra tiden i Afghanistan kan berede grunnen for et fruktbart samarbeid og videre samvirke.

5 Konklusjon

Denne oppgaven har analysert hvordan oppdraget i Afghanistan har påvirket det taktiske helikoptermiljøets evne til å støtte Hæren, Forsvarets spesialstyrker og politiet nasjonalt. Fra den foregående analysen er det tre forhold som er verdt å fremheve.

Langs personellaspektet har oppdraget i Afghanistan medført store svingninger i bemannings- og erfaringsnivå, med betydelig tap av erfarent personell, underveis i oppdraget. Analysen har imidlertid vist at skvadronene, ved undersøkelsesperiodens slutt, har en bemanningssituasjon som er på et sammenlignbart nivå med situasjonen før deployering i 2008. Dermed er det mulig å hevde at personellsituasjonen er nær uforandret med situasjonen ved undersøkelsesperiodens begynnelse. Det kan imidlertid argumenteres for at bemanningssituasjonen er svekket, til en viss grad, fordi det generelle alders- og erfaringsnivået er lavere enn før deployeringen. Skvadronene har igjen full oppsetning i forhold til bemanningsrammen. Rammen var inntil en økning, for å bidra til å ivareta nødvendig styrkeproduksjon og styrkebidraget i Afghanistan. Etter at styrkebidraget ble avsluttet ble rammen imidlertid raskt redusert tilbake til det tidligere nivået, og kan muligens bli redusert ytterligere (Rasmussen, 2013).

Det kan derfor synes som at det taktiske helikoptermiljøet igjen er rustet til å løse de nasjonale oppgavene som er gitt, eller et mindre styrkebidrag ute – men ikke begge deler samtidig. Dette medfører at miljøet er meget sårbart dersom et nytt oppdrag til en internasjonal operasjon skulle komme. Som erfaringene fra Afghanistan-oppdraget har vist, mangler miljøet tilstrekkelig redundans. Dette er en svakhet som igjen kan bidra til en trekkspilleffekt i bemanningssituasjonen, og skape uro i avdelingene. Av den grunn kan det være nødvendig å øke bevissthet rundt prioriteringer og foreta noen valg.

I praksis betyr dette at det må finnes vilje til å opprettholde et tilstrekkelig personellvolum i det taktiske helikoptermiljøet, slik at miljøet evner å løse pålagte nasjonale og potensielle internasjonale oppdrag. Alternativt bør nødvendige avklaringer om samtidighetsproblematikken gjøres. Allerede ved neste behov for å sende helikoptrene på oppdrag utenfor landets grenser kan samtidighetsproblematikken igjen bli en faktor. I løpet av de siste 20 årene har det aldri gått mer enn fire år mellom slike deployeringer.

På materiellsiden har modifikasjonene som helikoptrene har gjennomgått i tiden rundt Afghanistanoppdraget, bidratt til en generell forbedring i miljøets evne til å støtte nasjonale aktører. Innføringen av våpen for egenbeskyttelse representerer et stort fremskritt i forhold til hvordan operasjoner kunne gjennomføres før 2008. Bevæpning av helikoptrene åpner for

anvendelse av plattformene i operasjoner som tidligere kunne anses som for risikable.

Bevæpningen, med den nye besetningskategorien «Skytter» har allerede hatt stor påvirkning på hvordan miljøet tenker, og hvordan operasjoner gjennomføres i områder der det eksisterer en trussel fra bakken. Dette har gitt mulighet til en mer offensiv tilnærming, men vil samtidig kunne bli sett på som mer aggressiv.

Når det gjelder kompetanse kan det synes som om erfaringene fra operasjoner i Afghanistan kan ha bidratt til en ytterligere profesjonalisering av miljøet. Basert på respondentenes tilbakemeldinger om den kompetansemessige tilstanden i det taktiske helikoptermiljøet etter NAD, kan det synes som at erfaringenes innhold er minst like viktig som mengden erfaring. Samtlige respondenter, med tilknytning til det taktiske helikoptermiljøet, har trukket frem at gjennomføringen av oppdraget i Afghanistan har bidratt til profesjonell og individuell utvikling. Det hevdes at miljøet har vokst på oppgaven – at de yngste har blitt fort voksne, men at alle (også de rutinerte, som har vært ute tidligere) har utviklet seg gjennom perioden. Styrkebidraget har gjort noe med hver enkelt, som har bidratt til å gjøre miljøet generelt mer profesjonelt og mer innsiktsfullt med hensyn til andre avdelingers behov og utfordringer. I tillegg har det taktiske helikoptermiljøet blitt mer sikre på egne vurderinger og egen gjennomføringsevne.

Dette indikerer at det taktiske helikoptermiljøet er styrket på kompetansesiden i 2013 i forhold til situasjonen i 2008, selv om det også er avdekket at kompetansespekteret er smalere enn før deployering til Afghanistan.

Analysen peker videre på at miljøet gjennomførte en vellykket kompetanseutvikling, mens NAD oppdraget pågikk. For å videreføre en slik kompetanse-utvikling vil det være et vesentlig poeng å gjøre virksomhetsmålene så klart definert som mulig. Dette innebærer at nasjonale oppdrag bør tydeliggjøres. Særlig gjelder dette oppdrag til støtte for Hæren, som har et bredt spekter av avdelinger med ulike operative behov for støtte. I tillegg kan det være nødvendig å avklare ambisjonen vedrørende fremtidig deltagelse i internasjonale operasjoner, slik at kompetanse-utviklingen også omfatter et slikt oppdrag.

Totalt sett kan det hevdes at styrkebidraget NAD har representert den tyngste belastningen som det avgrensede Bell 412 miljøet har vært utsatt for, men det kan også – litt overraskende – ha gitt de største, og mest fundamentale gevinstene. Rett nok har miljøet mistet mye erfaring og kompetanse underveis og blitt rustne på prosedyrer som ikke var i sentrum. Men det kan hevdes at grunnlaget etter Afghanistanoppdraget er mer robust enn tidligere.

Det kan synes som om den største utfordringen ligger i det taktiske helikoptermiljøets personellmessige volum, eller mangel på sådan. Analysen har vist at helikoptermiljøet hadde en

unødvendig høy slitasje på bakgrunn av utilstrekkelig robusthet i forhold til pålagte oppgaver. Tiltak ble gjennomført for å ivareta behovet for personelltilgjengelighet underveis, men ved Afghanistanoppdragets avslutning ble den opparbeidede robustheten prioritert bort. Det foreligger politiske krav og forventninger om at samtidighet skal kunne ivaretas både for nasjonal beredskap og styrkebidrag ute (St. prop nr. 73, 2011-2012, s. 62). Slik situasjonen ser ut ett år etter at Afghanistanoppdraget er avsluttet, kan en slik ambisjon virke vanskelig å imøtekomme.

Kilder

Intervjuer

- Arntzen, E. (2013, 13.03.). Intervju i Heggelia.
- Dale, J. H. (2013, 16.04.). Intervju via e-post.
- Kleiv, O. P. (2013, 12. og 13.03.). Intervju på Bardufoss Flystasjon.
- Mehus, H. (2013, 05.04.). Intervju via e-post og telefon.
- Melby, E. (2013, 13.03.). Intervju på Bardufoss Flystasjon.
- Rasmussen, J. P. (2013, 17.04.). Intervju i Oslo.
- Selstad, T. E. (2013, 20.03.). Intervju på Rygge Flystasjon.

Litteratur

- Arbeidsgruppe. (2010). *Rapport - Arbeidsgruppe - Ny arbeidstidsavtale for Bell 412 miljøet*. Upublisert.
- Bentzrød, S. B. (2009, 30.07.). Rovdrift på personellet. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/--Rovdrift-pa-personellet-5581844.html>.
- Brzezinski, M. (2003, 24.08.). Who's afraid of Norway? *The New York Times*. Hentet fra <http://www.nytimes.com/2003/08/24/magazine/24NORWAY.html?pagewanted=1>.
- Børresen, J., Gjeseth, G. & Tamnes, R. (2004). *Allianseforsvar i endring : 1970-2000* (bind 5). Bergen: Eide.
- Diesen, S. (2006). *Forsvaret - Et makt- og realpolitisk instrument for den norske stat*. Hentet 19.02. 2013 fra www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2006/2006-11-12-FSJ.doc
- Diesen, S. (2011). *Fornyelse eller forvitring? : Forsvaret mot 2020*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ekroll, H. C. (2013, 06.04.). Får ikke nødnett i redningshelikoptre før i 2014. *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/nodnett/Far-ikke-nodnett-i-redningshelikoptre-for-i-2014-7163930.html>.
- FFI. (2010). Kunnskap som beskytter - Årsrapport 2010. Kjeller FFI.
- Forsvaret. (2013). *Utdanningsløpet*. Hentet 22 april 2013 fra <http://forsvaret.no/utdanning-karriere/lederutdanning/flygeskolen/Sider/Utdanningslopet.aspx>
- Forsvarsdepartementet. (2007). *Forsvarsministerens svar til Stortinget*. Hentet 24.01 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2007/forsvarsministerens-svar-til-stortinget-.html?id=491245>
- Forsvarsdepartementet. (2009). Forlenger helikopterbidraget i Afghanistan. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2009/forlenger-helikopterbidraget-i-afghanist.html?id=548488>
- Forsvarsdepartementet. (2011a). *Oppgraderer Forsvarets helikoptre*. Hentet 3. mai 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2011/oppgraderer-forsvarets-helikoptre.html?id=660337>

- Forsvarsdepartementet. (2011b). *Oppgraderer Forsvarets helikoptre*. Hentet 15. mai 2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2011/oppgraderer-forsvarets-helikoptre.html?id=660337>
- Forsvarsdepartementet. (2011c). *Oppgraderer Forsvarets helikoptre*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2011/oppgraderer-forsvarets-helikoptre.html?id=660337>
- Forsvarsdepartementet. (2012a). *"Et forsvar for vår tid" Iverksettelsesbrev til forsvarssektoren for langtidsperioden 2013–2016*. Oslo. Hentet fra <http://regjeringen.no/upload/FD/IVBLTP.PDF>
- Forsvarsdepartementet. (2012b). *Instruks om Forsvarets bistand til Politiet*. Oslo. Hentet fra <http://www.lovdatabank.no/cgi-wifit/ldles?doc=/sf/sf/sf-20120622-0581.html>
- Forsvarspersonelloven. (2004). *Lov om personell i Forsvaret*. fra <http://www.lovdatabank.no/all/hl-20040702-059.html#map003>
- Forsvarssjefen. (2011). *Forsvarets årsrapport for 2011*. Oslo. Hentet fra <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/publikasjoner/rapport2011/Documents/Forsvarets%20%C3%A5rsrapport%20for%202011.pdf>
- Haaland, T. L. (2008). *Small forces with a global outreach : role perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. UIO, Oslo.
- Hansen, H. H. (2005). Luftforsvarets helikopterengasjement i internasjonale operasjoner - et historisk tilbakeblikk. I S. Schirmer-Mikalsen (Red.), *Luftkrigsskolens skriftserie* (Vol. 15). Trondheim: Luftkrigsskolen.
- Heier, T. (2011). *Nytt landskap - nytt forsvar: norsk militærmakt 1990-2010*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Hosmer, S., Leed, M., Presselin, D., Sollinger, J., Sortor, R. & Morrison Taw, J. (1997). *Bettering the Balance: Large Wars and Small Contingencies*. Hentet 23.02. 2013 fra http://www.rand.org/pubs/issue_papers/IP167/index2.html
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? : innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johansen, M. & Johnsen, A. B. (2008, 27.04.). Forsvarssjefen advart mot å sende helikoptrene. VG. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=532012>.
- Kasbergesen, M. (2013, 15.01.). Igjen som ambulanse? *Nye Troms - Lokalavis midt i Troms*. Hentet fra <http://www.nye-troms.no/nyhet.cfm?nyhetid=8482>.
- Kjølberg, A. & Nyhamar, T. (2011). *Små stater i internasjonale operasjoner: Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI)*.
- Klevberg, H. (2012). *"Request tango": 333 skvadron på ubåtjakt : maritime luftoperasjoner i norsk sikkerhetspolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lai, L. (2004). *Strategisk kompetansestyring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Løwer, E. (2000). *Vårt forsvar i et internasjonalt perspektiv*. Hentet 17.02. 2013 fra http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-I/fd/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2000/vart_forsvar_i_et_internasjonalt.html?id=263586
- Melby, E. (2010). Begge beina solid plantet i løse lufta. *Offisersbladet*, 63(2), s. 12 - 13.
- NATO. (2010). *Strategic Concept*. Lisbon. Hentet fra http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf

- Norges Offisersforbund. (2011). *Arbeidstidsavtale Bell 412 miljøet*. Oslo - Lagret i Forsvarets arkivsystem. Referanse: 7135/11/NOF/SIR/TB/023.
- NOU 2012:14. (2012). *Rapport fra 22. juli-kommisjonen : oppnevnt ved kongelig resolusjon 12. august 2011 for å gjennomgå og trekke lærdom fra angrepene på regjeringsskvartalet og Utøya 22. juli 2011. Avgitt til statsministeren 13. august 2012*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Regjeringen. (2005). *Soria Moria Erklæringen*. Oslo. Hentet fra http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf
- Riksrevisjonen. (2007). *Riksrevisjonens undersøkelse av Forsvarets forutsetninger for deltakelse i operasjoner i utlandet*. Oslo: Akademika.
- Rottem, S. V. (2008). *Hva forsvarer Norge?: Det norske forsvarets møte med en ny virkelighet* (Doktorgradsavhandling), Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Schirmer-Mikalsen, S. (2005). Luftforsvarets helikopterengasjement i internasjonale operasjoner. I S. Schirmer-Mikalsen (Red.), *Luftkrigsskolens skriftserie* (Vol. nr 15). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Spinelli, J. J. (2001). Peacetime Operations: Reducing Friction. *QDR 2001: Strategy Driven Choices for America's Security*. Hentet fra <http://www.esdp-course.ethz.ch/content/pubkms/detail.cfm?lng=en&id=101024>
- St. meld nr. 14 2012-2013 (2013). *Kompetanse for en ny tid*. Oslo. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/38247066/PDFS/STM201220130014000DDDDPDFS.pdf>
- St. meld nr. 21 (2013). *Terrorberedskap*. Oslo. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/38268937/PDFS/STM201220130021000DDDDPDFS.pdf>
- St. prop nr. 42 2003-2004 (2004). *Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005-2008*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- St. prop nr. 48 2007-2008 (2008). *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier*. Oslo: Forsvarsdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/stprp/2007-2008/stprp-nr-48-2007-2008-.html?id=504783>
- St. prop nr. 73 S 2011-2012 (2012). *Et forsvar for vår tid*. Oslo. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/37583840/PDFS/PRP201120120073000DDDDPDFS.pdf>
- St. prp. nr. 1S 2009-2010 (2009). *For budsjettåret 2010*. Oslo. Hentet fra http://www.regjeringen.no/pages/2251058/PDFS/PRP200920100001_FDDEPDFS.pdf
- Storrøsten, M. (2012). *Historien om Nødnett i Norge*. Hentet 26.04.2013 fra <http://www.dinkom.no/Utbyggingen/Om-Nodnett1/Historien-om-Nodnett/>
- The Free Dictionary. (2013). Hentet 13. mai fra <http://no.thefreedictionary.com/evne>
- Tomassen, J. H. & Skeie, T. (2010, 23.02.). Pilotkrise i Forsvaret - Helikopterpiloter søker seg bort fordi de ikke vil til Afghanistan. *NRK Nordnytt*. Hentet fra http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7009137.

Vedlegg A

Intervjuobjekter

Oberst Espen Arntzen

Arntzen er Sjef for Virksomhetsstyring i Hærstaben. Han har tidligere erfaring som bataljonssjef for Andre Bataljon på Skjold, og som sjef den norske PRT-styrken i Afghanistan da helikopterstyrkebidraget ble etablert i 2008.

Major Jan Helge Dale

Dale er Nestkommanderende for Andre Bataljon på Skjold. Han har tidligere erfaring som sjef for den såkalte «Task Unit» (TU) i PRT Maimanah i Faryab.

Major Olav Pinnestad Kleiv

Kleiv er flyger i Bell 412 miljøet. Han har tjenesteerfaring som, blant annet, Nestkommanderende for 339 Skvadron og operativ sjef i NAD.

Politioverbetjent Helge Mehus

Mehus er Nestkommanderende for Beredskapstroppen ved Oslo Politikammer med lang erfaring fra samvirke med det taktiske helikoptermiljøet.

Major Esben Melby

Melby er flyger med lang erfaring fra det taktiske helikoptermiljøet. Hans erfaring omfatter blant annet tjeneste som Stasjonens Flytryggingsoffiser, Skvadronsjef for 339 Skv., sjef for NAD og leder for Operativ Plangruppe (OPG) ved etableringen av styrkebidraget.

Oberstløytnant Jan Rasmussen

Rasmussen er flyger og Skvadronsjef ved 720 Skvadron. Han har lang erfaring fra Bell 412 miljøet, og tidligere fra Hæren. Han har tjenestegjort ved Faggruppe Helikopter (LOI) og har tjenestegjort som detasjementsjef i NAD.

Oberstløytnant Tom Erik Selstad

Selstad er flyger og sjef for Faggruppe Helikopter ved Luftoperativt Inspektorat (LOI). Han har lang erfaring fra det taktiske helikoptermiljøet både ved 339 Skvadron og ved 720 Skvadron.